

ATATÜRK'ÜN VATANDAŞLIK ANLAYIŞI VE GÜNÜMÜZDE YAHUDİLER

Malike BİLEYDİ KOÇ*

ÖZET

Türkiye Cumhuriyeti'nin temel dayanaklarını Atatürk İlkeleri oluşturmaktadır. Atatürk'ün, eşitliği rehber alarak temellendirmeye çalıştığı vatandaşlık kavramının tanımı Türk Anayasasında da yerini almıştır. Bu kavram dini ve ırkçı bir anlam taşımadan Türk halkını birbirine bağlamaktadır. Bu açık tanımlamaya rağmen hala toplum içerisinde "öteki", "onlar" anlayışının, önyargıların kırılmadığı görülmüştür. Bu çalışmada öncelikli olarak Türklerin Yahudilerle ilk temasından günümüze kadarki sürece genel bir tarihsel değerlendirmeyle yer verilecek, ardından 14 kanaat önderiyle derinlemesine mülakat yöntemi ile yapılan araştırma kısmına değinilecektir. Bu çalışmayla, günümüzde Türk Yahudilerinin karşılaştıkları sorunlar irdelenerek sorunların çözümüne katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk'ün vatandaşlık tanımı, Yahudi Tarihi, Türk Yahudileri

* Dr., Marmara Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnk. Tarihi Bölümü, mbileydi@hotmail.com

ATATÜRK'S CITIZENSHIP CONCEPT AND JEWISH IN TODAY

ABSTRACT

Ataturk's Principles form the central pillar of Republic of Turkey. Ataturk's citizenship concept which stemmed from the equality principle took its place in constitution. Without religious and racist connotation, this concept binds the Turkish people to each other. Despite this clear definition, it was seen that the prejudices and understanding regarding the other in society can not be overcome. This study first conveys the historical background of the Turks contact with Jews from its beginning to present, then the findings of in-depth interviews with the 14 Jewish opinion leader will be presented. By determining the problems of Turkish Jews, this study aims to make a contribution to the solution of these problems.

Key Words: Atatürk's Citizenship Concept, Jewish History, Turkish Jews.

Giriş

Dünyanın ve Türkiye'nin hızla değiştiği bir süreçte kavramlar uygulama sahası bakımından bazı sıkıntıları beraberinde getirmiştir. Vatandaşlık kavramı; ırk esasını değil, aidiyet duygusu, milli his gibi yansımaları içinde barındırmasına ve eşitlik ilkesine vurgu yapmasına rağmen, toplumun tüm katmanlarına bu olgunun tam yerleştirilememiş olması, önyargılar sarmalına yol açmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nde vatandaşlıkla ilgili ilk düzenleme 1924 Anayasası'nda yapılmıştır. Anayasanın 88. maddesinde, "Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın, vatandaşlık itibarı ile Türk ıtlak olunur"(denir), hükümü yer almaktadır¹. 1921 Anayasası'nda yeni bir devlet kurulduğu ve Osmanlı Devleti'nin ortadan kaldırıldığı hükme bağlanmadığı gibi, vatandaşlığa ilişkin herhangi bir düzenleme de getirilmemiştir². Atatürk³ tarafından yapılan "Türk" tanımı; din, ırk, renk, cinsiyet ayırımına bakmaksızın vatandaşlık bağıyla bağlı olan herkesi içine almaktadır. 1924 Anayasası'nın 88. maddesi daha sonra 1961 Anayasası'nın 54. maddesinde, "Türk Devleti'ne vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür" ifadesiyle yer almış, 1982 Anayasası'nın 66. maddesinde bu anlatım olduğu gibi yinelenmiştir. Görüldüğü gibi anayasalarımızda yer alan vatandaşlık maddesi, kişi ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki yurttaşlık ilişkisini ırk, dil ve din kavramlarından soyutlayarak hukuksal bir bağ olarak belirlemiştir⁴. Aynı zamanda bu madde ile tanımlanan Türk vatandaşlığı kavramı, Osmanlı Devleti'nin çok uluslu ve çok dinli yapısının üstüne kurulan ulus-devletin vatandaşlık anlayışını yansıtmaktadır. Bu tanımdan hareketle Türk kavramı aidiyeti ve milli kimliği temsil etmekte, etnik ve dinsel farklılıkları vatandaşlık-yurttaşlık kavramları içinde harmanlayarak binlerce yıl medeniyetin beşiği olmuş Anadolu'nun kültürel zenginliklerine ve alışımına vurgu yapmaktadır.

1 Banu Şit, "Modern Vatandaşlık Kavramına Bir Bakış", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı 76, Ankara 2008, s. 69.

2 İlhan Unat, **Türk Vatandaşlık Hukuku (Metinler-Mahkeme Kararları)**, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1966, s. 38.

3 Atatürk'ün doğumunun 100. yılını kutlama kararı aran UNESCO'nun 152 üyesi, şu belgenin altına imza atmışlardır, "Atatürk kimdir: Atatürk uluslararası anlayış, işbirliği, barış yolunda çaba göstermiş üstün kişi, olağanüstü devrimler gerçekleştirmiş bir inkılapçı, sömürgecilik ve yayılmacılığa karşı savaşan ilk önder, insan haklarına saygılı, dünya barışının öncüsü, bütün yaşamı boyunca insanlar arasında renk, dil, din, ırk ayırımı göstermeyen, eşi olmayan devlet adamı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu."

4 Rona Aybay, **Yurttaşlık (Vatandaşlık) Hukuku**, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1982, s. 28.

Türk Devrimi bilindiği gibi dünyanın büyük devrimleri arasında yer almaktadır. Türk Devrimi'nin önderi Mustafa Kemal Atatürk olduğu için, bu harekete Atatürkçülük denilmiştir. Atatürk Devrimi'nin ideolojisi olan Atatürkçülük aynı zamanda tam bağımsızlık ilkesinden hareketle devletin millet egemenliği esasına dayalı akıl ve bilim yolu ışığında, insan haklarına saygılı, demokratik sosyal bir hukuk devletini benimseyen, Türk kültürünün çağdaş uygarlık düzeyinin üzerine çıkartılması amacıyla temel ilkeleri yine Atatürk tarafından belirtilen gerçekçi ilkeler ve fikirler bütünüdür⁵. Atatürk Nutuk'ta, Milli Mücadeleye başlarken kararının milli hâkimiyete dayanan kayıtsız, şartsız, bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak olduğunu ifade etmiştir⁶. Atatürk, birleştiricilik işlevinin bilincinde olan bir lider olarak farklı sınıfları, farklı dilleri, farklı din ve inançları Türk Kurtuluş Savaşı ve sonra da Türkiye Cumhuriyeti amacı etrafında birleştirmiştir⁷. Dolayısıyla Atatürk, gerçekçi, çağdaş ve insani bir yaklaşımla yan kültür unsurlarını öteki olarak değil, kuşatan, anlayan bütüncül bir yaklaşımla ele almıştır⁸. Buna paralel olarak Atatürkçü düşünce, her türlü ayrımcılığı ve bölücülüğü reddederek farklı dini ve etnik kökenden gelen insanları ortak milli ülküler etrafında birleşmiş tek bir ulus olarak görmüştür.

Atatürk'ün amacı, Türkiye'de gerçek anlamda demokratik rejimi yerleştirmektir. Demokrasinin gereklerinden biri olan millî birlik ve beraberlik anlayışı, Atatürk için de şüphesiz büyük önem taşımaktaydı. Atatürk'ün bu konuya neden önem verdiğini şu sözleriyle açıklamak mümkündür;

“Bir yurdun en değerli varlığı, yurttaşlar arasında ulusal birlik, iyi geçinme ve çalışkanlık duygusu ve kabiliyetlerinin olgunluğudur. Ulus varlığını ve yurt erginliğini korumak için bütün yurttaşların canını ve her şeyini derhal ortaya koymaya karar vermiş olmak, bir ulusun en yenilmez silahı ve koruma vasıtasıdır. Bu sebeple, Türk

-
- 5 Ahmet Mumcu, **Atatürkçülükte Temel İlkeler**, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1988, s.73, Enver Ziya Karal, Atatürk ve Devrim, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2003, s. 153, Suna Kili, **Türk Devrim Tarihi**, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2006, s. 239.
 - 6 Kemal Atatürk, **Nutuk (1919-1927)**, Bugünkü Dille Yayına Hazırlayan: Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1998, s. 9.
 - 7 Emre Kongar, **Devrim Tarihi ve Toplum Bilim Açısından Atatürk**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2008, s. 294.
 - 8 Süleyman Beyoğlu, “Atatürk'ün Azınlıklar Hakkındaki Görüşleri”, **Doğumunun 125 Yılında Mustafa Kemal Atatürk, Uluslararası Sempozyum**, Ankara 15-18 Mayıs 2006, Bildiriler, Doğumunun 125 Yılında Mustafa Kemal Atatürk, Ankara 2011, s. 229-268.

ulusunun idaresinde ve korunmasında, ulusal birlik, ulusal duygu, ulusal kültür en yüksekte göz diktiğimiz idealdir. Yüksek ve devrimci bir kültür seviyesine varmak için, önümüzdeki yıllarda daha çok emek vereceğiz”⁹.

Atatürk'ün hassasiyetle vurguladığı gibi, günümüzde de demokrasinin işlerliği için bireyler birlik ve beraberlik anlayışı ile hareket edip aralarındaki ayrılıklar ne olursa olsun bütün sorunlara demokratik usuller içinde çözüm aramak kararlığında iseler, o ülkede demokrasi sağlıklı bir şekilde yaşayacaktır¹⁰. Bunun için bireylerin akılcı ve bilimsel bir yaklaşımla kendini geliştirmesi ve bilginin gerekliliğinin ve değerinin önemini kavraması gerekmektedir.

Akıl ve bilime dayanan ve dinamik bir yapıya sahip olan Atatürkçülük, doğmalar ve beraberinde sürüklediği önyargılar ile taban tabana zıtlık oluşturduğu gibi, aynı zamanda akıl dışı bir takım hurafelere, gerçeğe aykırı varsayımlara karşı mücadeleyi de öngörmektedir. Atatürk manevi mirasçılarında akıl ve bilimin rehberliğini kabul etmelerini öğütlemiştir. Akılcılık dünyaya ve evrene akıl gözü ile bakıp anlamaya çalışmak, somut gerçeklere önem vermek, gerçeğe aykırı varsayımlara saplanıp kalmamak ve var olan gerçekleri objektif bir şekilde değerlendirmektir. Bireylerin akılcı bakış açıları sayesinde kanımızca toplum içinde mevcut olan ya da olabilecek sorunların önü kesilebilecek, birey bilgisizliğin yol açtığı “öteki, yabancı, onlar” şeklinde ayrımcılığa zemin hazırlayan kavramları kullanmaktan sakınacaktır. Ancak geniş toplum içerisinde kimliksele ya da dinsel azınlık olma ayrıştırmasının günümüz koşulları içerisinde aşılmış olması gerekirken bu ayrıştırmanın mevcudiyeti, çalışma konumuz olan Yahudi vatandaşların en çok rahatsızlık duydukları sorunlarının başında gelmesinden anlaşılmaktadır. Yahudilik geçmiş yıllarda antisemitizm ile özdeşleştirildiği için bu kavrama kötü sıfatlar eklenmiş, Musevi iyi, Yahudi kötü algısından hareketle, istenmeyen bir profil tarif edilirken bazı küçük düşürücü kavramlar kullanılmıştır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında dönemin siyasi mizah dergilerinden Akbaba Dergisi'nde yayınlanan “Salamon” adında resmedilmiş melon şapkalı, eğik burunlu, hoş olmayan bir Yahudi figürü insan şuurunda yer almıştır. Günümüzde Yahudi ve Musevi kullanımının doğruluğu, geniş toplum algısında tam yerini bulamamıştır.

9 Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999, s. 205.

10 Turhan Feyziöğlü, “Türk Milli Mücadelesinin ve Atatürkçülüğün Temel İlkelerinden Biri Olarak Millet Egemenliği”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt I, Sayı 3, Ankara 1985, s. 774.

Bu çalışma, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda yerini bulan Atatürk'ün vatandaşlık anlayışından hareketle, çağımıza damgasını vuran demokrasi ve insan hakları kavramları çerçevesinde Yahudi vatandaşlarımızın günümüze kadar karşılaştıkları sorunları belirlemeyi amaçlamaktadır. Araştırmaya varsayımlardan hareket edilerek başlanmıştır. Araştırma varsayımları şunlardır;

1-Yahudiler kültürel, dinsel kimliklerini Türkiye'de rahatlıkla ifade edebilmektedirler. 2-Dini ibadetlerini serbestçe yapabilmektedirler. 3-Dillerini günlük hayatta konuşabilmektedirler. 4- Yahudi vatandaşlar Türkiye'de antisemitik durumlarla karşılaşmamaktadırlar. 5- Türkiye'de Yahudilerin siyasal katılım düzeyleri düşük, temsil düzeyleri azdır. 6-Yahudi vatandaşların İsrail ile bağları hissidir. 7-Türkiye'nin AB üyeliğine destek vermektedirler. 8- Ortadoğu'da yaşanan olaylar günlük yaşamlarını etkilememektedir. 9- Son Gazze Olayları'nın Türkiye'deki yansımaları Yahudi vatandaşları tedirgin etmiştir. Bu varsayımlardan hareketle çalışmaya Yahudi tarihinin Osmanlı Devleti öncesi, sonrası, Cumhuriyet tarihi ve günümüze kadar süregelen olaylar çerçevesinde kısa bir değerlendirmesi yapılarak başlanacak, araştırma bölümünde ise Mart-Mayıs 2009 tarihleri arasında 14 kanaat önderiyle yapılan mülakatlardaki değerlendirmelere ve bulgulara yer verilecektir.

Çalışmada derinlemesine mülakat yöntemi ile görüşülen kanaat önderlerinin adları şöyledir; Bensiyon Pinto (Türk Musevi Cemaati Onursal Başkanı), Silvyo Ovadya (Türk Musevi Cemaati Başkanı), Lina Filiba (Türk Musevi Cemaati Başkan Vekili), İvo Molinas (Yahudi Cemaati Sözcüsü ve Şalom Gazetesi Baş Yazarı), Naim Güteryüz (500. Yıl Vakfı Başkanı), Nesim Güveniş (İsrail'deki Türkiyeliler Birliği Başkan Yardımcısı), Karen Gerson Sarhon (Osmanlı-Türk Sefarad Kültürü Araştırma Merkezi Başkanı), Tilda Levi (Osmanlı-Türk Sefarad Kültür Araştırmaları Merkezi Başkan Yardımcısı, Şalom Gazetesi Yazarı), İshak Alaton (Alarko Holding Yönetim Kurulu Başkanı), Metin Bonfil (Total Finans Kurucusu), Sami Kohen (Gazeteci), Soli Özel (Gazeteci, Akademisyen), Mario Levi (Yazar), Lizi Behmoaras (Yazar).

YAHUDİ TARİHİ

Osmanlı Devleti Öncesinde Anadolu'daki Yahudiler

Yahudilerin Anadolu topraklarındaki varlığı Antik Çağlara kadar dayanmaktadır. Ege Bölgesi'nde yapılmış olan kazılarda M.Ö. 4. yüzyılda bu toplu-

luğun izlerine rastlanmıştır¹¹. Bizans döneminde ise yazılı belgelere dayanılarak imparatorluğun birçok kentinde oldukça kalabalık Yahudi cemaatlerinin olduğu ortaya çıkmıştır. Selçuklular Dönemi ise Türkler ile Yahudilerin daha yoğun temas ettikleri dönemdir¹². Selçuklu Devleti, Yahudilere ve diğer gruplara, ödedikleri vergi karşılığında dini görevlerini yerine getirmelerine, örf ve adetlerini sürdürmelerine izin vermiştir¹³. Türklerin Yahudilerle teması konusuna değinirken Hazar Devleti örneği üzerinde de durmak gerekmektedir. Bilindiği gibi Hazar Devleti 7. ve 10. yüzyıllar arasında hüküm sürmüş, son yüzyılında Yahudiliği resmi din olarak kabul etmiş bir Türk Devleti'dir. Ancak bu açıklamadan yola çıkarak Hazar Devleti'ni bir Yahudi devleti olarak tanımlamak ve bugün sayıları milyonları bulan Doğu Avrupa Yahudilerini Hazarlara bağlamak doğru olmayacaktır¹⁴. Çünkü Hazarlarda nüfusun çok az bir kısmı Yahudi olmakla birlikte sadece hükümdar sarayı ve yönetici-askeri sınıf Yahudiliği kabul etmiştir. Hazar Devleti tüm Avrasya göçebe imparatorlukları gibi etnik dinsel çeşitliliğe sahipti. Halkın çoğunluğunu Müslümanlar ve Hıristiyanlar oluştururken seçkin kesim Yahudiliği seçmişti. Hazarların Yahudiliği tercihi, Arap vesayeti ve Bizans vesayeti altına girmeden Hıristiyan ve İslam dünyası arasındaki rekabet karşısında üstünlük sağlama gibi siyasi sebeplerle açıklanabilir¹⁵.

Osmanlı Devleti Dönemi'nde Yahudiler

Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra kurulan Osmanlı Devleti'nin ilk defa bir cemaat oluşturacak sayıda Yahudiler ile teması 1326 tarihli Bursa fethi ile başlamıştır. Orhan Bey Bursa'yı fethettiği zaman burada bulunan Yahudi cemaate karşı ılımlı davranmış, onlara sinagog kurma izni vermiştir¹⁶. Ticari hayatın geliştirilmesini hedefleyen Orhan Gazi bu konuda uzmanlaşmış

11 Ergun Hiçyılmaz, Meral Altındal, **Büyük Sığınak, Türk Yahudilerinin 500 Yıllık Serüveninden Sayfalar**, Cem Yayınları, İstanbul 1992, s. 10.

12 Naim Güleriyüz, **Türk Yahudileri Tarihi**, Gözlem Yayıncılık, İstanbul 1993, s. 43.

13 Moshe Sevilla Sharon, **Türkiye Yahudileri**, İletişim Yayınları, İstanbul 1993, s. 29.

14 P.B. Golden, C.Zuckemen, **Hazarlar ve Musevilik**, Karam Yayınları, Çorum 2005, s.1, Şaban Kuzgun, **Hazar ve Karay Türkleri**, Seda Yayınları, Ankara 1985, s. 252.

15 Orhan Türkdöğan, **Günümüzde Karaman ve Hazar Türkleri**, IQ Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 189.

16 Ahmet Hikmet Eroğlu, **Osmanlı Devleti'nde Yahudiler**, Seba Yayınları, Ankara 1997, s.23, Ekrem Memiş, **Kaynayan Kazan Ortadoğu**, Çizgi Yayınları, Konya 2002, s. 89.

Yahudileri ülkeye davet ederek bazı imkânlar tanımıştır¹⁷. İstanbul'un kazanılması ile buradaki Yahudiler de Türklerin hâkimiyetine geçmiştir. Bu dönemden itibaren Avrupa'nın çeşitli yerlerinde zulüm altında yaşayan Yahudilerden fırsat bulanlar Osmanlı Devleti'ne göç etmeye başlamışlar ancak bu göç fazla yoğun olmamıştır¹⁸. Esas göç 1492'de İspanya'dan ve 1496'da Polonya'dan kaçan Yahudilerin kitleler halinde Osmanlı Devleti'ne sığınmasıyla başlamıştır. Göçmenlerin Osmanlı Devleti'ni tercih etmelerindeki en önemli etken ise, dini bakımdan herhangi bir baskıyla karşılaşmayacakları düşüncesi idi¹⁹.

Osmanlı Devleti'ne Yahudi Göçü

Avrupa'da Yahudilere yönelik zulümler ve antisemitizm olarak ifade edilen Yahudi aleyhtarlığı, Yahudilerin kitleler halinde zulme uğradıkları coğrafyalardan göç etmelerine sebep olmuştur. Bu göçlerin sebeplerini ve antisemitizmin kaynağını anlamak için Roma imparatorluğu dönemine kadar uzanmak gerekir. Roma İmparatorluğu'nun Kudüs'ü işgal etmeleri sonrasında Yahudilerin Roma imparatorlarına tapmayı kabul etmemesi, Yahudiler için kötü bir dönemin başlangıcını oluşturmuştur. M.Ö. 74'te Kudüs'teki kutsal tapınakları Romalılar tarafından yıkılmış, Yahudiler başka coğrafyalara dağıtılmışlardı. Roma İmparatorluğunda Hıristiyanlığın resmi din olarak belirlenmesi sonrasında, Yahudilere karşı Hz. İsa'yı çarmıha geren toplum algısının oluşması, Yahudilerin gördüğü zulmü daha da arttırmıştı²⁰.

1179 tarihli Latran Konsili'nde ve 1215 tarihli IV. Latran Konsili'nde Yahudiler aleyhine alınan kararlar, dalga dalga Avrupa'nın her tarafına yayılmış Hıristiyan fanatizminin artmasına sebep olmuştur. O dönemde meydana gelen bütün felakete, "sapık inanca sahip olan Yahudilerin sebep olduğu" suçlamasıyla yaklaşmışlar, 1342'de Yahudilerin kara ölüm, veba gibi hastalıklara yol açtıklarını düşünmüşlerdir. Yahudilerin Avrupa'dan atılmaya çalışılması iki sebebe dayandırılabilir. Birincisi, Ortaçağ Avrupası'nın sahip olduğu din anlayışında Katolik kilisesinin kendi inanç ve düşüncesi dışındakilere karşı hoşgörüsünün

17 Güleriyüz, **a.g.e.**, s. 44.

18 Eroğlu, **a.g.e.**, s. 23.

19 Feridun Emecen, **Unutulmuş Bir Cemaat, Manisa Yahudileri**, Eren Yayınları, İstanbul 1998, s. 20.

20 Ali Arslan, **Avrupa'dan Türkiye'ye İkinci Yahudi Göçü**, Truva Yayınları, İstanbul 2006, s. 30.

olmaması gösterilebilir. Diğer bir sebep için de, Yahudilerin sahip olduğu zenginliklerin ellerinden alınmak istenmesi düşünülebilir²¹.

Batı Avrupa'dan sürülen Yahudilerin doğuya doğru devam eden göçlerinde, sığındıkları mekânlar genelde Osmanlı toprakları olmuştur. II. Murat zamanında 1394'te Fransa Kralı VI. Charles tarafından kovulan Yahudiler, Osmanlı Devleti'ne ilk sığınan göçmenler olmuştur. Bu göçmenleri Orta Avrupa Yahudileri izlemiştir. Edirne'ye yerleşerek Hahambaşı seçilen İsaac Sarfati, 1430'lu yıllarda, Macaristan, Morova ve Orta Asya Yahudilerine bir mektup göndererek onları Türk topraklarına davet etmiştir. Yahudiler üzerinde büyük etkisi olan bu mektup sonrasında Almanya ve Macaristan'dan, Selanik'e çok sayıda Yahudi göçmen gelmiştir. Göç dalgalarından birisi de 1470'te Kral Ludwig tarafından Bavyera'dan Yahudilerin kovulmasıyla gerçekleşmiştir²².

1492 tarihli İspanya sürgünü Osmanlı topraklarına en büyük Yahudi göçüdür. İspanya'da din değiştirmeye zorlanan Yahudilerden karşı çıkanlar ya ölüm cezasına çarptırılmış ya da sürgün edilmişlerdir²³. Selanik, Yahudi cemaatinin en yoğun olduğu ikinci şehir halini almış, İstanbul ise hem Avrupa'nın en büyük Yahudi nüfusunu kapsayan şehri hem de İbranice matbaacılığın²⁴ önde gelen merkezi olmuştur²⁵. İspanya göçmenlerini 1493'te Sicilya'dan kovulan Yahudiler izlemiştir. Osmanlı Devleti'ne Yahudi göçü 16. yüzyıldan sonra yoğunluğunu kaybetmeye başlamıştır²⁶.

Önceleri dini nitelikli olan Hıristiyan-Yahudi düşmanlığı, 19. yüzyılın ikinci yarısında yerini ırkçılığa bırakmıştır. Yahudi düşmanlığına siyasi bir boyut kazandıran süreç için Avrupa'daki 1870 tarihli ekonomik krizi göstermek mümkündür. Gerçekte ırkçı çevrelerin rahatsızlığı Yahudilerin endüstri ve ticaretteki etkin güçleriydi. Onların sürülmeleri ile bu üstünlük el değiştir-

21 Eroğlu, **a.g.e.**, s. 40.

22 **A.g.e.**, s. 62.

23 Arslan, **a.g.e.**, s. 15.

24 Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk matbaası, gelişlerinden 1 yıl gibi kısa bir süre sonra İspanyol Yahudileri tarafından 1493'te kurulmuştur. İlk Ermeni Basımevi'nin 1567'de, ilk Rum Matbaası'nın 1627'de, ilk Türkçe basımevinin 1727'de kurulmuş olması göz önüne alınırsa bu imtiyaz, din özgürlüğü çerçevesinde azınlıkların yüzlerce yıl kültürlerinin ve dillerinin devamlılığını sağlamıştır. Güleriyüz, **a.g.e.**, s. 124.

25 Hiçyılmaz, **a.g.e.**, s. 11.

26 Eroğlu, **a.g.e.**, s. 64.

miş olacaktı. Yahudilerin Avrupa'da ve sonraları Rusya'da gördükleri zulüm, onların akın akın güvenli bölgelere göç etmelerine yol açmıştır. Avrupa'dan ve Rusya'dan gelen Yahudilerin kendi topraklarına sığınmalarını Osmanlı Devleti normal karşılamaktaydı. Ancak, Yahudi göçmenlerin sayısının çok artması ve Filistin'e yerleşme konusundaki ısrarları, yöneticilerin tedbir almasını gerektirmişti. Yahudi göçmenlere karşı gösterilen tavırda, II. Meşrutiyet döneminde de bir farklılık görülmemiş, yöneticiler tarafından Avrupa'da kötü muamele gören Yahudilerin Filistin dışındaki Osmanlı topraklarına gelebileceği teklifi yinelenmiştir²⁷.

Osmanlı Devleti Topraklarında Yahudi Yaşamı

XVI. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin en parlak çağı olduğu gibi, bu topraklarda yaşamakta olan Yahudi toplumu için de refah bir dönem olmuştur. Devletin maliye ve diplomatik faaliyetinde önemli roller oynayan Yahudiler, yabancı dil bilmeleri dolayısıyla İmparatorluk ile Batı devletleri arasında ilişkileri sağlamışlardır. Saraya çok yakın olan Osmanlı Yahudileri ticaret, diplomasi ve tercümanlıkta sahip oldukları fırsatlar yanında sarayda hekimbaşı ve cerrah olabilmeye ayrıcalığına da sahiptiler²⁸. Devlet, İslamiyet'i üstün tutmakla birlikte, Müslüman olmayan tebaayı kendi dinlerini uygulama, dillerini serbestçe konuşma ve iç hukuklarını düzenleme konusunda serbest bırakmış,²⁹ Hıristiyan Avrupa'sındaki gibi gettolarda yaşamaya mecbur etmemiştir³⁰.

Yahudilerin etkinlikleri, XVII. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemesi ile azalmaya başlamıştır. Etkinliklerinin azalma nedenleri olarak göçün durması, Yahudilerin yenilikleri takip edememesi, Avrupa ile temaslarını sağlayan İspanyolcanın Judeo Espanyol'a dönüşmesi, vergilerin artması gösterilebilir³¹. Ayrıca bu dönemde Yahudi toplumu arasında cemaat için toplanan Gabele Vergisi sorunu yaşanmıştır. Gabele Vergisi, dinsel

27 Arslan, **a.g.e.**, s. 143.

28 Bernard Lewis, **İslam Dünyasında Yahudiler**, İmge Kitapevi, İstanbul 1996, s. 40.

29 Oral Sander, **Siyasi Tarih**, Cilt I, İmge Kitapevi, Ankara 2000, s. 65, İlknur Polat Haydaroğlu, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar**, Kültür Bakanlığı Yayınevi, Ankara 1990, s. 8.

30 Esther Benbassa, Aron Rodrigue, **Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 127.

31 Yusuf Besalel, **Osmanlı ve Türk Yahudileri**, Gözlem Yayıncılık, İstanbul 1990, s. 40.

olarak helal kılınan bir ürünün satın alınması ile Yahudi cemaatine ödenen bir cemaat vergisidir. Osmanlı Devleti'nde yaşayan Yahudilerin ödedikleri vergiler, devlete ve Yahudi cemaatine ait olmak üzere iki gruba ayrılmaktaydı. Osmanlı Devleti de bu vergiyi, Yahudilerin kendi cemaatlerine ödedikleri bir aidat olarak kabul edip, kendi himayesi altında toplanmasını sağlamıştır. Dinsel nitelikli olan Gabele Vergisinin toplanabilmesi için bir haham etrafında bir cemaatin olması şarttı. Vergi sadece Yahudi olanlar tarafından Yahudilere sattıkları, şarap, peynir ve helal(koşer) olduğu tespit edilmesi gereken etten alınırdı. Gabele Vergisinin keyfi olarak kullanılması mümkün olmayıp, ancak cemaatin yoksulları, okulları, hastaneleri ile cemaat adına görev yapan şahıslara harcanırdı³².

20 Mart 1877'de açılan ilk parlamentoda diğer azınlıklar gibi Yahudi milletvekilleri de yer almışlardı. Osmanlı Meclisi'nde 67 Müslüman milletvekilinin yanında 48 gayrimüslim ile toplam 115 milletvekili bulunuyordu. Temsiliyet nüfusa göre belirlendiği için gayrimüslim milletvekilleri içinde 5 Yahudi milletvekili bulunmaktaydı. Yahudiler II. Meşrutiyet döneminde daha etkin davranmışlardır³³.

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na dahil olması ile Yahudiler de savaşa katılmışlardır. Ateşkes sırasında Yahudilerin tutumunun Türk yönetiminden yana oldukları bilinmektedir. İtilaf Devletlerinin temsilcileri Osmanlı yönetimi altında yaşayan unsurların yönetimden memnun olmadıklarını Avrupa'ya göstermek için hazırladıkları raporlarda, gayrimüslimler ifadesi yerine, Yahudilerin mecliste temsilcilerinin bulunmaları dolayısıyla Hıristiyan ifadesi kullanmışlardır. Ayrıca İtilaf Devletleri İstanbul işgali sonrasında tercüman ve telgraf memurluklarına Rum ve Ermenileri atadıkları halde, Türk tarafı oldukları düşüncesiyle bu görevleri Yahudilere vermemişlerdir. Kurtuluş Savaşı sırasında Kongreler'de alınan kararlarda, Rum ve Ermeni unsurların milli politikaya zarar getirdikleri belirtilirken, Yahudi toplumuna değinilmemiştir³⁴.

32 Ali Arslan, "Yahudilerin Gabele Vergisi", İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırmaları Merkezi Osmanlı Öncesi ile Cumhuriyet Dönemi Esnaf ve Ekonomi Semineri, İstanbul 9-10 Mayıs 2002, Bildiriler, Cilt II, Globus Dünya Basımevi, İstanbul 2003, s. 391-403.

33 Malike Bileydi Koç, **İsrail Devleti'nin Kuruluşu ve Bölgesel Etkileri (1948-2006)**, Günizi Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 84.

34 Avram Galanti, **Türkler ve Yahudiler**, Gözlem Yayınları, İstanbul 1995, s. 222.

Cumhuriyet Döneminde Yahudiler

Cumhuriyet'in ilanı sonrasında Türk Yahudilerinin yaşamı bir beyanla başlamıştır. Lozan Anlaşması ile yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları içinde kalan azınlıklara hak ve imtiyazlar tanınırken, Türk Yahudi cemaatleri bu haklardan resmen vazgeçtiklerini beyan etmişlerdir. Savaş döneminde yurt dışına çıkan Yahudilerin ise kişisel beyana dayanan basit bir işlemle ülkeye geri dönebilmeleri mümkün hale getirilmiştir. Mustafa Kemal, 2 Şubat 1923'te İzmir'de katıldığı konferansta Yahudi toplumu ile ilgili olarak şunları söylemiştir; *“Egemen öge olan Türklerle kader birliği etmiş bazı sadık öğelerimiz vardır ki özellikle Museviler, bu ulusa ve bu yurda bağlılıklarını kanıtladıklarından şimdiye kadar refah içinde yaşam geçirmişlerdir ve bundan böyle refah ve mutluluk içinde yaşayacaklardır”*³⁵. Atatürk'ün Yahudileri konu alan diğer bir açıklaması da şöyledir; *“Bugün içimizde bulunan Hıristiyan, Musevi vatandaşlar, mukadderat ve talihlerini Türk milletine vicdani arzularıyla bağladıktan sonra kendilerine yan gözle, yabancı gözüyle bakmak, medeni Türk milletinin asil ahlakından beklenebilir mi?”*³⁶.

Yahudiler imparatorluk dönemindeki gibi gayrimüslim sınıflamasında yer alan unsurlar içeriğinde değil, ulus-devlet modelinin bir gereği olan vatandaşlık kapsamı içerisinde temsil edilmişlerdir. Ancak kanaat önderleri günümüze kadar uzanan süreçte Yahudilerin ülke içerisinde karşı karşıya kaldıkları tedirgin edici olayların varlığına değinmişlerdir. Önderlerin vurgusunu yaptıkları konu başlıkları kısaca şöyledir;

Trakya Olayları

1934'te Devlet İskân Kanunu'nun kabul edilmesiyle anadili Türkçe olmayanların yoğun gruplar oluşturmalarını yasaklayan kararlar alınmıştır. Aynı yıl 22-24 Haziran tarihlerinde Doğu Trakya'da, Çanakkale, Kırklareli ve Edirne kentlerinde Yahudilere yönelik yağmalar patlak vermiştir. Devlet bu saldırılara son vermek için önlemler almış, Yahudilerin koruması altında olduğuna dair bildirimler yayınlamıştır. Tüm bu önlemlere rağmen bölgedeki Yahudi nüfusu İstanbul'a göç etmiştir³⁷. Olaya ilişkin yapılan değerlendirmelerde, ekonomik

35 A.g.e., s. 97.

36 Kocatürk, a.g.e.,s. 206.

37 Benbassa, Rodrigue, a.g.e., s. 343.

sıkıntıların yanında, İtalya'nın yayılcı tehdidi karşısında sınır bölgesinde bulunan Trakya'nın stratejik bir öneme sahip olmasından kaynaklandığı yorumu getirilmiştir³⁸.

Vatandaş Türkçe Konuş Kampanyası

1920-1930 tarihleri arasında Yahudiler basında ve günlük hayatta Türkçe konuşmadıkları için eleştirilmişlerdir. 1934 tarihli Devlet İskân Kanunu ile Türk kültürüne uyum sağlamayanlara ya da Türkçeden başka bir dil konuşanlara karşı düzenlemeler yapılmaktaydı. Ekim 1934'te kurulan Türk Kültür Birliği'nin "Vatandaş Türkçe Konuş" Kampanyası Türkçe konuşmayan vatandaşlar arasında tedirginlik yaratmıştır³⁹.

Yirmi Kur'a Asker Olayı

Kur'a sözcüğü askerlik hizmetiyle ilgilidir. Deyim, askerlik çağına gelmiş veya ihtiyata ayrılmış erkeklerin silahaltına alınmalarını tarif etmek için kullanılmıştır. 2. Dünya Savaşı'nda, Almanların Trakya sınırına yaklaştıkları kritik dönem Türkiye'yi endişeye sevk etmiştir. 10 Nisan 1941 tarihinde yayınlanan resmi seferberlik ilanı ile 25 ile 45 yaş arası Rum, Ermeni, Yahudi erkeklerinin tamamı(engelliler hariç) daha önce askerlik yapmış olmalarına rağmen yeniden askere alınmışlar, "nafia asker" olarak yol yapımı ve inşaatlarda çalıştırılmak üzere Anadolu'nun muhtelif yerlerine sevk edilmişlerdir⁴⁰. Bu olayın özelliği yirmi sınıf ihtiyat olarak askere alınanların gayrimüslim vatandaşlardan oluşmasıdır. Amele taburunda çalıştırılan dini azınlıklara, asker sıfatını taşımalarına rağmen silah verilmemiştir⁴¹. Askere alınan bazı dini azınlıkların ailelerine devlet tarafından yardım parası ödenmiştir. Nafia askerleri 27 Temmuz 1942'de terhis edilmişlerdir⁴².

38 Ayhan Aktar, **Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları**, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s. 72-84.

39 Baruh B.Pinto, **What's Behind A Name**, Gözlem Yayıncılık, İstanbul, s. 221, Galanti, a.g.e., s. 177.

40 Rıfat Bali, **Yirmi Kur'a Nafia Askerleri**, Kitapevi Yayınları, İstanbul 2008, s. 58.

41 Bensiyon Pinto, **Anlatmasam Olmazdı**, Doğan Yayınları, İstanbul 2008, s. 32, Rıfat Bali, "Yirmi Kur'a İhtiyatlar Olayı", **Tarih ve Toplum Dergisi**, Sayı 179, İstanbul 1998, s. 4.

42 **A.g.e.**, s. 4.

Varlık Vergisi

2. Dünya Savaşı'nın kötü etkilerini en aza indirmek üzere bir dizi tedbirler alınmıştır. Bu tedbirler arasında istifçiliğin, vurgunculuğun ve savaşın çıkışından beri süren yoksulluğun önüne geçmek amacıyla 1940 yılında Milli Korunma Kanunu yürürlüğe konmuştur. Savaş yıllarının olağanüstü koşulları altında bir yandan yoksulluk artarken öte yandan tarım ürünlerinin fiyatlarının yükselmesinden dolayı bol kazanç sağlayan çiftçiler ile ihraç mallarının yüksek fiyatları ve ithal mallarının kıtlığından yararlanan tüccar ve komisyoncular büyük karlar elde ediyorlardı. Daha çok zenginleşen bu çiftçilerin neredeyse tamamı Müslüman Türk⁴³, tüccarlar ise Rum, Ermeni ve Yahudi azınlıktan oluşmaktaydı. Bu olağanüstü savaş koşullarının ortaya çıkardığı serveti vergilendirmek üzere hükümet 11 Kasım 1942 Tarihli Varlık Vergisi Kanunu'nu çıkarmıştır⁴⁴. Kanunun içeriğine ilişkin yapılan resmi açıklamaya göre, 2. Dünya Savaşı ile paranın değerini kaybettiği, fiyatların yükseldiği bir dönemde silahaltında tutulan ordunun masraflarını karşılamak üzere devlete kaynak bulmak, piyasadan para çekip enflasyonu düşürmek, karaborsacıların ve stokçuların aşırı kârını ağır vergiler ve zorunlu borç almalarla engellemek için çıkartılmış bir servet vergisidir⁴⁵. 17 maddeden oluşan kanunun içeriği ise şöyledir: Vergilendirilmemiş olan büyük gelir ve servet üzerinden bir defaya mahsus olarak kurulan komisyonun takdir yolu ile alınır, itirazı-temyizi bulunmamaktadır, 15 gün içinde belirlenir, 15 gün içinde de tahsile gidilir, bu süre faiz uygulanarak 15 gün daha uzatılabilir. Vergilerini 30 gün içinde ödemeyen yükümlüler tutuklanabilir, çalışma kamplarına gönderilebilir, burada alacakları ücretin yarısı borçlarından düşülür, hiçbir dava hakkı tanınmaksızın mülkleri haciz yoluyla satılabilir⁴⁶. Uygulamada yükümlüler Maliye Bakanlığının belirlediği 4 gruba göre vergilendirildiler. Bunlar, M grubu(Müslümanlar), G grubu(Gayrimüslimler), D grubu(Dönmeler), E grubu(Ecnebler) olarak sınıflandırılmıştır. Gayrimüslim mükelleflerin toplam mükellefler içindeki oranı

43 Savaş ortamının olağanüstü bir yasası olarak düşünülen 15 Mayıs 1943 tarihli Toprak Mahsulleri Vergisi ile çiftçiler yetiştirdikleri verginin %10'unu nakden ya da ürün şeklinde devlete vereceklerdi. Vergi 1946 yılında yürürlükten kaldırılmıştır. Oya Ayhan Girit, **Atatürk İlkeleri ve Devrim Tarihi**, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2010, s. 259.

44 **A.g.e.**, s. 260.

45 Faik Ökte, **Varlık Vergisi Faciası**, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul 1951, s. 38.

46 Hüseyin Perviz Pur, **Varlık Vergisi ve Azınlıklar**, Eren Yayınları, İstanbul 2007, s. 411.

%80, Müslümanların oranı %5'dir. Dönmeler'in yaklaşık olarak ödedikleri vergi %10, yabancıların ise %5 oranındadır⁴⁷. Verginin en çok tartışılan konuları arasında, gayrimüslimlerin Müslümanlardan daha çok vergi ödemeleri, çalışma kampına ödeyemeyenlerden sadece gayrimüslimlerin gönderilmesi, vergi yükümlülerinin fiyatların hızla düştüğü bir ortamda mallarını ellerinden çıkarmaları neticesinde alıcıların Müslüman tüccar ve devlet kontrolündeki kuruluşlar olması, itiraz hakkının olmaması, verginin komisyonların takdirine bırakılması yer almıştır. Varlık Vergisi uygulaması 16 ay yürürlükte kaldıktan sonra 15 Mart 1944'te kaldırılmış, ödenmemiş tutarlar da silinmiştir.

6-7 Eylül Olayları

1954'ten başlayarak Kıbrıs konusu Türkiye'nin gündeminde önemli bir konu olarak yer tutmuştur. Rumlar adanın Yunanistan'a bağlanması için eylemler yapmaya başlamışlardır. İngiltere konuyu incelemek üzere 1955'te Londra'da Türkiye ve Yunanistan'ın dâhil olduğu bir konferans toplamıştır⁴⁸. Türk dışişleri yetkilileri Londra'da Kıbrıs temaslarına devam ederken, Atatürk'ün Selanik'teki evinde bir bomba patlamasıyla ilgili haberin hükümet yanlısı İstanbul Ekspres Gazetesinde yayınlanması gerginliğe yol açmıştır. Yerel kalabalıklar ve şehre dışarıdan getirilmiş olan kitlelerce 6 Eylül akşamı İstanbul'da Rum, Ermeni, Yahudi ve hatta Türk dükkânları yağmalanmış, ev ve ibadet yerlerine yönelik saldırılar olmuştur. 10 Eylül 1955 günü dönemin İçişleri Bakanı istifa etmiş, Demokrat Parti zarara uğrayıp tescil ettirenlere tazminat ödemiştir⁴⁹.

ARAŞTIRMA

Araştırmanın Amacı

Osmanlı İmparatorluğu döneminde toplum Müslüman ve Gayrimüslim olarak tanımlanırken Cumhuriyet Dönemi'nde bireyler herhangi bir ayrıştırmaya tabi tutulmadan vatandaşlık şemsiyesi altında toplanmıştır. Çalışmada ırkı

47 Pinto, **a.g.e.**, s. 219.

48 Rıfat Uçarol, **Siyasi Tarih**, Filiz Kitabevi, İstanbul 2000, s. 745.

49 Sina Akşin, **Türkiye Tarihi**, Cem Yayınları, İstanbul 2000, s. 217, Melek Fırat, **Türk Dış Politikası**, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 601, M. Hulusi Dosdoğru, **6-7 Eylül**, Bağlam Yayınları, İstanbul 1993, s. 5-12, Emine Gürsoy Naskali, **6-7 Eylül Olayları Davası Yassıada Zabıtları II**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007, s. IX.

ve soyu vurgulamadan aidiyeti simgeleyen “Türk Vatandaşı” kavramının ayrıştırılma nedenleri üzerinde durularak toplum içerisinde kimliklerin yabancı ya da öteki olarak tanımlanmasının Yahudi vatandaşlar üzerindeki etkilerinin ve bu sorunların çözümlerinin bugün ve gelecekte Türkiye’de mevcut olabilecek olumsuzlukları gidermek adına kanaat önderlerinin değerlendirmeleri çerçevesinde araştırılması amaçlanmıştır.

Bu amaç doğrultusunda şu sorulara yanıt aranmıştır: Kimliğinizi nasıl tanımlıyorsunuz? Neden “Musevilik” ve “Yahudilik” olarak iki tanımlama var? Yahudi olduğunuzu rahatlıkla dile getirebiliyor musunuz? Günlük hayatınızda Yahudi İspanyolcası konuşur musunuz? Hangi ortamlarda konuşursunuz? İsrail ile bağınız nedir? Dini ibadet sorununuz var mı? Türkiye’de Yahudi toplumunun temsiliyetinde sorun var mı? Sizce nasıl olmalı? Toplum olarak kendinizi yeterince ifade edebildiğinize inanıyor musunuz? Herhangi bir partiye-derneğe üye misiniz? Genel ve yerel seçimlerde düzenli oy kullanır mısınız? En son seçimlerde oy kullandınız mı? Sizce Türkiye AB’ye üye olmalı mı? Neden? Türkiye’de 80 bin olan Yahudi vatandaşlarımızın sayısı günümüzde 20 binlere düştü. Bunun sebepleri size göre nelerdir? Herhangi bir olay sizi yurt dışında yaşama olasılığını düşündürdü mü? Son İsrail saldırıları sonrası Türkiye’de artış gösteren tepkiler karşısında Yahudi vatandaşların yaşanan olaylar hakkındaki görüşleri nelerdir? Ortadoğu krizi yaşandığı dönemlerde günlük yaşamınız bu krizlerden etkilenir mi? Negatif-pozitif yaklaşımlarla karşılaştınız mı? Türkiye’de antisemitik yaklaşımlar olduğunu düşünüyor musunuz? Yanıtınız evet ise bu yaklaşımlar devlet mi, toplum mu yoksa radikal küçük bir grup bazında mıdır ve düzeyi nedir? Osmanlı Devleti’nin Yahudilere gösterdiği hoşgörü hatırlatması ile hiç karşılaştınız mı? Neden? Türkiye’nin menfaatleri söz konusu olduğunda cemaat ABD’deki Yahudi lobisi ile temasa geçer mi? Hangi konular önceliği oluşturur? En önemli sorununuz?

Araştırmanın Önemi

Türkiye’de sağlıklı bir demokrasinin işlerliği ve devamlılığı kanımızca ülke içerisinde yaşanan bir sorun ötekileştirilmediği, önyargılardan uzak tutulduğu, objektif bir şekilde değerlendirildiği ve tüm toplumu ilgilendirdiği zaman mümkün hale gelebilir.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışmanın araştırma kısmında, “Derinlemesine Mülakat Yöntemi”nden yararlanılmıştır. Derinlemesine mülakat, niteliksel araştırmadaki temel veri toplama yöntemlerinden biridir. Malinowski gibi klasik etnograflar, bakış açılarının öğrenilmesi için insanlarla konuşmanın önemini vurgulamıştır. Aynı zamanda kişisel anlatımların anlamın aydınlatılması için dilin gücünü göstermesi nedeniyle sosyal araştırmalarda merkezi öneminin olduğu belirtilmektedir. Derinlemesine mülakatın ilk temel özelliği, esneklikle yapıyı birleştirme niyetinde olmasından kaynaklanmaktadır. Konuların derinlemesine incelenmesi amacı ile yüz yüze görüşmede araştırmacının keşfetmek istediği bir tema vardır. Araştırmacı mülakat sırasında kapsama alınacak temel konuları ve sorunları belirler. Mülakatın yapısı, mülakat yapılan kişiye en uygun sıra içinde konuların aydınlatılmasını sağlar⁵⁰. Çalışmada bu yöntem esas alınarak Yahudi vatandaşların hassasiyetlerini ve beklentilerini irdelemek amacıyla toplumun nabzını tutacak 14 Yahudi vatandaşı ile mülakat yapılmış, her bir kanaat önderi ile gerçekleştirilen görüşme ortalama 45 dakika ve 1,5 saat arası sürmüştür.

Bulgular ve Yorumlar

Kanaat Önderlerinin Kendilerini Tanımlama Biçimleri

Tablo 1’de görüldüğü gibi, kanaat önderleri kimlik tanımlamalarını yaparken asal eksen olarak “Türk” ifadesini kullanmakla birlikte, dini farklılığı belirtmek için “Yahudi” ya da “Musevi” tanımına yer vermişlerdir. En çok “Türk Yahudisi” ifadesi kullanılırken ikinci sırada “Türk” ifadesi yer almaktadır. Bundan sonra “Yahudi” tanımı kullanılmış olup, yapılan tanımlama da “Türk” ve “Türk Musevisi” eşit düzeydedir. Son sırada da “Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı” tanımı ve “Yazar, Türk, Yahudi” kullanımı yer almıştır.

50 Robin Legard vd., “In-dept Interviews” Ed. Jane Ritchie-Jane Lewis, **Qualitative Research Practice, A Guide for Social Science Students And Researchers**, Sage Publications, UK 2003, s. 138.

Tablo 1. Kanaat Önderlerinin Kimlik Tanımlamalarına Göre Dağılımı

	SAYI(n)	ORAN (%)
Türk	2	14.2
Türk Musevisi	2	14.2
Türk Yahudisi	5	35.7
Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı	1	7.1
Türk, Yahudi (dini faktörü belirtmek için)	3	21.4
Yazar, Türk, Yahudi	1	7.1
Toplam	14	100

Musevilik ve Yahudilik olarak karşımıza iki tanımlama çıkmaktadır. Kanaat önderlerinin bu tanımlamalara yönelik verdikleri bilgiler, Yahudiliğin kimliği-ırkı, Museviliğin de dini vurguladığına ilişkindir. Ancak Silvyo Ovadya bu farkı reddetmesinin nedenini şu örnekle açıklamıştır, “Saf ırk yoktur. İsrail’deki Diaspora Müzesi’ni ziyaretinizde bir İsveçli Yahudi ile bir Fas Yahudisi’nin birbirine hiç benzemediğini görürsünüz. Türkçede bu kullanım dili zenginleştirmek amacıyla değil, Yahudilik kelimesinin önüne kötü sıfatlar eklendiği için Musevi kelimesi daha yumuşatılarak kullanıldı, her ikisi de kullanılabilir”. Naim Güleriyüz, Yahudilik kelimesini Museviliğe tercih etmesinin nedenini, bu ifadenin devamlılık içerdiği için kişinin kendi iradesiyle kimliğini değiştiremeyeceği izahıyla açıklamış, Yahudi olan birinin ileride dinini değiştirdiğini varsayarak Museviliğini kaybedeceğini ancak köksel kimliğini kaybetmeyeceği örneğini vermiştir. Soli Özel, bu çabalara rağmen kelimeye yüklenen anlamın değişmediğini, özellikle İslamcı basında daha dikkatli davranmak isteyenlerin Musevi kelimesini kullanmaya çalıştıklarını ifade etmiştir. Naim Güleriyüz bugün bile hala bazılarının iyi niyetle, “Yahudi, Pardon Musevi” düzeltmesi yapma ihtiyacı hissettiklerini belirtmiştir.

Kanaat Önderlerinin Kendilerini İfade Edebilme Düzeyine İlişkin Bulgular

Yahudiliğini rahatlıkla ifade edenler çoğunluğu oluşturmaktadır. 3 kişi, içinde buldukları ortama göre kimliklerini ifade edebildiklerini belirtirken sadece bir kişi olumsuz yanıt vermiştir.

Tablo 2. Rahatlıkla Yahudiliğini İfade Edenlerin Ve Etmeyenlerin Kişi Sayısına Göre Dağılımı

	SAYI(n)	ORAN (%)
Evet	10	71.4
Hayır	1	7.1
Ortama Göre Değişir	3	21.4
Toplam	14	100

Kanaat önderlerinin çoğu Yahudi olduklarını zamanla ifade edebilme koşullarına ve öz güvenine sahip olduklarını söylemişlerdir. Kişisel olarak ifade etmek isteyip de ifade edilemeyen bir durum olmadığını söyleyen kanaat önderleri, toplum olarak düşük bir profil göstermenin bir tercih olduğunu belirtmişlerdir. Sami Kohen, okuyucularının kendi kimliğini bilmelerine rağmen hiçbir olumsuz durumla karşılaşmadığını ifade etmiştir. İshak Alaton babasının bir Atatürk hayranı olması dolayısıyla Atatürk'ün gösterdiği yolda geniş toplumla kaynaşmak için kendisine Türk ismi verdiğine değinerek hiçbir zaman Yahudi olduğunu çekinmeden ifade ettiğini söylemiştir. Olumsuz cevap veren Nesim Güveniş ise bu durumun nedenini, karşısındakinin vereceği tepkinin bilinmesiyle ilişkilendirmiş, önyargılara dayanan Yahudi karşıtlığının dünyanın her yerinde mevcut olduğu örneğini vermiştir. Ortama göre Yahudi olduklarını söyleyenler ise özellikle isimlerinden dolayı açıklama yapma ihtiyacı yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bunun sebeplerini örneklerle açıklayan önderler, Türk olduklarını açıklamaları karşısında isimlerinin neden Türk ismi olmadığına ilişkin sorularla karşılaştıklarını ve bu durumdan rahatsız olduklarını dile getirmişlerdir. Silvyo Ovadya bir emekli başçavuşun kendisine, “Ne kadar güzel Türkçe öğrenmişsiniz” dediğini, üniversitede bir öğretim görevlisi tarafından adı Jack olan arkadaşına, “Sen nerelisin” sorusunun yöneltildiğini belirtmiştir. Tilda Levi, olumsuz bir durumla aynı zamanda kendi öğretmeni de olan oğlunun öğretmeniyle konuşurken karşılaştığını, öğretmenin kendisine “bayan” yerine “madam” ifadesi kullandığını aktarmıştır. Metin Bonfil, Yahudi olduğunu dile getirince karşısındakinde ya bir şaşırma edasının belirdiğini ya da Yahudilerin dünyada en çok Nobel ödülü alanlar olduğunu ve çok zeki olduklarını dile getirenlerle karşılaştığını belirtmiştir. 21 Haziran 2009 tarihli *Newsweek* dergisine röportaj veren Türkiye Musevileri Hahambaşı İshak Haleva, en büyük eksikliklerinin

geniş topluma Yahudiliği tanıtmamak olduğunu ifade etmiştir. Türkiye'deki çeşitli ilahiyat fakültelerinde 11 yıldır İbranice dersi veren Hahambaşı Haleva, Müslüman öğrencilere ders verme projesini Türk Yahudilerinin kabuğundan çıkma sürecini hızlandıran bir çalışma olarak değerlendirmiştir.

Günlük Hayatta Yahudi İspanyolcası

Analiz kapsamında elde edilen verilere göre, günlük hayatta Yahudi İspanyolcası konuşan bulunmamaktadır. Aile ve arkadaşlar arasında bu dili kullananlar azınlığı oluşturmaktadır.

Tablo 3. Günlük Hayatta Yahudi İspanyolcası'nın Konuşulması

	SAYI(n)	ORAN (%)
Evet	0	0
Hayır	11	78.5
Aile ve arkadaşlar arasında bazen konuşurum	3	21.4
Toplam	14	100

Kanaat önderlerinden 11 kişi Yahudi İspanyolcasını ihtiyaç doğurmadığı için konuşmadıklarını belirtmiştir. Tüm kanaat önderlerinin Ladino olarak ifade ettiği dil için Silviyo Ovadya Ladino kullanımının yanlışlığını belirtmiş, Ladino'nun aslında İbranice dua metinlerinin kelime kelime İspanyolca'ya çevrilmiş olduğunu açıklayarak doğru kullanımının Judeo İspanyolca, Türkçesinin Yahudice olması gerektiğini vurgulamıştır.

Yahudi Vatandaşların İbadet Sorununun Varlığı

Değerlendirme kapsamında, kanaat önderlerinin tamamı dini ibadet sorunu yaşamadıklarına dair bilgi vermiştir.

Tablo 4. Yahudi Vatandaşların Dini İbadet Sorunu

	SAYI(n)	ORAN (%)
Evet	0	0
Hayır	14	100
Toplam	14	100

Kanaat önderleri soruya, “hayır”, “hiçbir zaman” ya da “asla” şeklinde kuvvetli cevaplar vermişlerdir. Önderler hiçbir dönemde dini ibadet sorunu yaşamadıkları görüşünde birleşmişler, sadece Ortadoğu krizi yaşandığı dönemlerde toplumda tereddütler oluştuğunu ancak bu gibi dönemlerde sinagoglardaki güvenlik önlemlerinin daha da arttırıldığını ifade etmişlerdir.

Türkiye Cumhuriyeti'ndeki Yahudi Nüfusun Gerileme Nedenleri

Tabloda görüldüğü gibi, kanaat önderlerinin tamamı nüfusun gerileme nedenlerine bağlı olarak İsrail Devleti'nin kuruluşunu ifade etmişlerdir. İkinci sırada ekonomik nedenler yer almış, üçüncü sırada Trakya Olayları, Varlık Vergisi ve 1970 sonrası iç politik olayları eşit oranda gösterilmiştir. Kanaat önderlerinden 6-7 Eylül Olaylarına vurgu yapanlar dördüncü sırada yer almaktadır. Antisemitik ve ayrımcı söylemler nedeniyle nüfus azalmasını örnek gösterenlerin oranı tabloya göre dördüncü sıradadır. Son sırada ise Yirmi Kur'a Asker Olayı ve yaşlı nüfusun genç nüfusa oranla fazla olması eşit oranda değerlendirilmiştir.

Tablo 5. Türkiye Cumhuriyeti'ndeki Yahudi Nüfusun Azalma Nedenleri

Kanaat Önderleri	Trakya Olayları	20 Kur'a Asker	Varlık Vergisi	İsrail Devleti'nin Kuruluşu	6-7 Eylül Olayları	1970 sonrası İç Politika	Anti-semitik ve ayrımcı söylemler	Yaşlı Nüfus	Ekonomik Nedenler
1			1	1		1			1
2		1	1	1			1		1
3	1		1	1			1		1
4				1	1	1			1
5				1	1				1
6				1		1			1
7				1		1		1	1
8				1					1
9	1		1	1		1	1		1
10	1			1	1		1		1
11			1	1		1			
12	1		1	1					1
13	1			1	1			1	1
14	1	1	1	1	1	1			
Toplam	7	2	7	14	5	7	4	2	12
Oran (%)	50	14.2	50	100	35.7	50	28.5	14.2	85.7

Türkiye’de yaklaşık 80 bin olan Yahudi vatandaşlarının sayısının günümüzde 23 binlere düşmesinin nedenlerine ilişkin soruya tüm kanaat önderleri “İsrail Devleti’nin kurulması” cevabını vermiştir. İsrail Devleti’nin kuruluşu sonrasında ekonomik durumu kötü olan kesimin, dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi yeni bir hayat kurma ümidiyle İsrail Devleti’ne göç ettiklerini belirtmişlerdir. İkinci sırada ekonomik nedenler yer almış olup ilk sırada görülen İsrail Devleti’nin kurulması sonrasındaki nüfusun düşüşü ile ekonomik nedenler birbirleriyle ilişkilendirilmiştir. Kanaat önderleri üçüncü sırada yer alan Trakya Olayları, Varlık Vergisi ve 1970 sonrası anarşik dönemi Yahudi toplumunu ekonomik olarak silen ciddi bir darbe olarak değerlendirmişlerdir. 6-7 Eylül Olayları’nın nüfus azalmasını etkilediği görüşü alt sırada yer almaktadır. Beşinci sırada da dönem dönem kendini gösteren antisemitik ve ayırıcı söylemler duygusunun uyandırılması görüşü yer almıştır. En son sırada ise eşit oranda belirtilen 20 Kura Asker Olayı ve yaşlı nüfusun genç nüfusa oranla fazla olması nüfusun gerilemesine sebep gösterilmiştir. Kanaat önderleri arasında son 20 yılda geri dönenler olduğu açıklaması da yapılmıştır. İsrail’den Türkiye’ye geri dönüş sebepleri sorulduğunda ise İsrail’e uyum sağlanamamış olunabileceği yorumu yapılmıştır.

Kanaat Önderlerinin Yurt Dışında Yaşama Olasılığına İlişkin Düşünceleri

Tablo analiz edildiğinde, yurt dışında yaşama olasılığını düşünmeyenlerin oranının daha yüksek çıktığı görülmektedir. “Evet”, cevabı ikinci sırada yer alsa da “hayır” cevabına yakın bir oran ile temsil edilmektedir. Önderlerden üç kişi ise geri döndüklerini söylemişlerdir.

Tablo 6. Kanaat Önderlerinin Yurt Dışında Yaşama Olasılığına İlişkin Düşünceleri

Herhangi bir Kanaat önderlerini yurt dışında yaşama olasılığını düşündürmesi

	SAYI(n)	ORAN (%)
Evet	4	30,7
Hayır	6	46,1
Geri Döndüm	3	23,1
Toplam	13	100

Kanaat önderlerinden yurt dışında yaşamayı düşünmedikleri cevabını verenler, “Son Gazze olaylarına rağmen düşünmedim”, “Son olaylarda huzursuz oldum ama hayır”, “Yurt dışında yaşama imkânıma rağmen düşünmedim”, “Asla” şeklinde açıklamalar yapmışlardır. “Geri döndüm”, cevabını veren kanaat önderlerinden İshak Alaton ve Sami Kohen ailevi nedenleri sebep gösterirken Bensiyon Pinto İsrail’de yapamadığı için Türkiye’ye dönme kararı aldığını ifade etmiştir. “Evet”, cevabını verenlerden iki kişi son Gazze Olayları’nı adres göstermişlerdir. Evet, yanıtını veren diğer kanaat önderi de Hrant Dink Olayı⁵¹ ile ilk kez yurt dışında yaşamayı düşündüğünü, Gazze Olayları sonrasında da hala bu düşüncesinin mevcut olduğunu belirtmiştir. Nesim Güveniş İsrail’de yaşadığı için tablonun dışında tutulmuş olsa da, İsrail’e gidiş nedenin 1970’li yıllarda üniversitelerde yaşanan terör olaylarından kaynaklandığını belirtmiştir.

Ortadoğu Krizleri’nin Kanaat Önderlerinin Günlük Yaşamlarına Etkisi

Ortadoğu krizi yaşandığı dönemlerde kanaat önderlerinin günlük yaşamlarının bu krizlerden etkilenip etkilenmediği sorusuna, etkilenmediği cevabını verenler çoğunluğu oluşturmaktadır. Kanaat önderlerinden 4 kişi kriz dönemlerinden etkilendiklerini belirtmişlerdir.

Tablo 7. Ortadoğu Krizlerinin Yaşandığı Dönemlerde

Kanaat Önderlerinin Günlük Yaşamlarına Bu Krizlerin Etkisi

	SAYI(n)	ORAN (%)
Evet etkileniyorum	4	30,7
Hayır etkilenmiyorum	9	69,2
Toplam	13	100

Kanaat önderleri kriz dönemlerinin günlük yaşamlarını etkilemediği bilgisini vermekle birlikte genel havadan huzursuz oldukları açıklamasını getirmişlerdir. Krizlerden günlük yaşamının etkilendiğini söyleyen kanaat önderlerinden

51 Ermeni kökenli gazeteci Hrant Dink, 19 Ocak 2007 tarihinde İstanbul’da uğradığı silahlı saldırı sonucu hayatını kaybetmiştir. Suikastın tetikçisi yakalanmakla birlikte olayla ilgili dava devam etmektedir ve olay henüz aydınlığa kavuşturulmamıştır. Agos Gazetesi yazarı Dink’in öldürülmesi, Türkiye’deki aşırı sağın(ırkçı-dinci) yeniden sorgulanmasına yol açmıştır. Emre Kongar, **Demokrasimizle Yüzleşmek**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2007, s. 170.

Karen Gerson Şarhon, Gazze Olayları sırasında kocası ile iş yapmak istemeyenlerle karşılaştıklarını ifade etmiştir. Bensiyon Pinto ise Ortadoğu'da gerçekleşen en küçük bir olayın sorumlusu olarak kendilerinin hedef tahtasına koyulmasını eleştirmiştir.

Kanaat Önderlerinin Son Gazze Olayları'nı İçeren Görüşleri

Tablo 8'de görüldüğü gibi, kanaat önderlerinin hepsi Son Gazze Olayları'nın Türkiye'deki yansımalarından olumsuz söz etmiştir.

Tablo 8. Kanaat Önderlerinin Gazze Olayları Hakkındaki Görüşleri

	SAYI(n)	ORAN (%)
Olumlu	0	0
Olumsuz	14	100
Toplam	14	100

Lizi Behmoaras, meydanlarda Yahudilere karşı sloganların atılmış olmasına rağmen fiziksel bir endişe yaşamadığını, ancak son derece rahatsız ve öfkeli olduğunu belirtmiştir. Ivo Molinas, Yahudi Cemaati olarak yaptıkları bilgilendirme toplantısına Gazze Olayları dönemindeki kadar yüksek katılım olmadığı bilgisini vermiş, yapılan 2 toplantıya 20 bin kişilik nüfusun %15'inin katılım gösterdiğini ifade ederek rakamın toplumdaki tedirginliği göstermekte önemli bir ölçüt olduğunu açıklamıştır. Kanat önderleri, Gazze Olayları'nın toplumdaki taşları yerinden oynatmış olmasına rağmen, Türk toplumunda var olan sağduyu ile olayların üstüne sünger çekildiği yorumunu getirmişlerdir. Nesim Güveniş Türkiye'nin Gazze Olaylarına verdiği tepkinin İsrail'deki akisleri hakkında yaptığı değerlendirmede, İsrail'de büyük bir kırgınlık yaşandığını, aşırı sağcıların gösterilerinin güvenlerini sarstığını belirtmiştir.

Türkiye'de Antisemitik Yaklaşımların Varlığına İlişkin Görüşler

Kanaat önderlerinin hepsi, Türkiye'de antisemitik yaklaşımlar olduğunu ifade etmişler, ancak genelleme yapılamayacağı düşüncesini paylaşarak sınıflandırma ihtiyacı hissetmişlerdir.

**Tablo. 9. Türkiye’de Antisemitik Yaklaşımların
Olup-Olmadığı Hakkındaki Görüşler**

	SAYI(n)	ORAN (%)
Evet, var.	14	100
Hayır, yok	0	0
Toplam	14	100

Antisemitik Yaklaşımların Kategorilendirilmesi

Türkiye’de antisemitik yaklaşımların radikal gruplar düzeyinde olduğunu ifade eden görüş %71.4 oranıyla çoğunluğu oluşturmaktadır. İkinci sırada siyasi partiler ve medya cevabı eşit oranda yer almıştır. Türkiye’de antisemitik yaklaşımlar olmadığı ancak antisemitik kişiler olabileceği görüşünü belirten kanat önderlerinin oranı ise %14.2 ile üçüncü sırayı almakta son sırada ise tek bir kanaat önderi tarafından verilen “toplum” cevabı yer almaktadır.

Kanaat Önderleri	Toplum	Hükümet (Siyasal Partiler)	Alt Toplumsal Gruplar (Radikaller)	Medya	Kişisel
1				1	
2					1
3				1	
4		1	1		
5	1		1		
6		1	1		
7			1	1	1
8		1	1		
9		1	1		
10		1	1		
11			1	1	
12			1		
13			1	1	
14		1		1	
TOPLAM	1	6	10	6	2
ORAN(%)	7.1	42.8	71.4	42.8	14.2

Radikal gruplar tarafından Türkiye’de antisemitizm yapıldığı görüşünü savunan kanaat önderlerinden bu grupların tanımlanması istenmiştir. Verilen cevaplarda radikal İslam, ırkçı gruplar ve hatta sol kesimin içinde dahi aleyhtar-

lıkların olduğu belirtilmiştir. Önderler tarafından aşırı milliyetçi kesimin Yahudilere yabancı-öteki gözüyle baktığı, aşırı sol kesimin Yahudileri emperyalist ve kapitalist olarak gördüğü, radikal dincilerin tarihten gelen dini ve siyasal olayları göz önünde bulundurduğu belirtilmiş, tüm bu görüşlerin neticesinde ilginç bir koalisyon oluştuğu yorumu yapılmıştır. Siyasi partiler düzeyinde antisemitizmin yapıldığı cevabını verenler, Varlık Vergisi gibi yaşanmış örneklere rağmen hükümet programı olarak Yahudi aleyhtarlığının hiçbir zaman olmadığına altını çizmişlerdir. Önderler, devletle olan ilişkilerinde örneğin pasaport almak istediklerinde ya da nüfus idaresine gittiklerinde antisemitik davranışlarla hiç karşılaşmadıkları bilgisini de eklemişlerdir. Ancak ortak kanaat, hükümetlerin davranışlarının radikal grupları harekete geçirmesinde önemli bir etken oluşturduğu yönündedir. Somut bir örnek verilerek Necmettin Erbakan dönemi ile bu döngünün başladığı söylenmiş, dünyadaki felaketleri Yahudilere bağlayan zihniyetlerin temellendirildiği belirtilmiş, son olaylarda da Başbakan Erdoğan'ın İsrail ve Yahudi kavram karmaşasını içeren sözlerinin adı geçen grupları harekete geçirdiği ifade edilmiştir. Radikalizmi dindirecek önerilere de değinen kanaat önderleri, tek çözümün bilgiden geçtiği açıklamasını yapmışlardır. “Medya”, cevabını veren kanaat önderleri, İslamcı-muhafazakâr çizgideki gazetelerin antisemitizminin çok açık olduğunu ifade etmişlerdir. “Toplum”, cevabını veren Nesim Güveniş, sebebini halkı yönlendiren aydınlardan dış basını izleyenlerin oranının az olmasıyla açıklamıştır. Kişisel cevabını veren kanaat önderleri, Türkiye’de antisemitizmin olmadığı, antisemitik kişilerin ve olayların var olduğundan söz etmişlerdir. Sadece Müslümanlıkla sınırlandırmanın haksızlık olacağını, Hıristiyanlıkta ve Yahudilikte de aşırılığın büyük bir sorun olduğunu söyleyen önderler, Gazze Olayları’nda İsrail aleyhtarı hareketlerin birçok ülkede yaşandığı bilgisini de eklemişlerdir.

Yahudi Vatandaşların Osmanlı Devleti’nin Yahudilere Gösterdiği Hoşgörü Hatırlatmasına İlişkin Algıları

Analiz edilen hoşgörü hatırlatmasına ilişkin bulgular, “olumlu” ve “olumsuz” değişkenlerine göre incelenmiştir. Tabloda görüldüğü gibi, kanaat önderlerinin hepsi günümüzde hoşgörü hatırlatmasının yapılmasını olumsuz karşılamışlardır.

Tablo 10. Tarihsel Süreçte Yapılan Yardımın Hatırlatılmasına İlişkin Tepkiler

	SAYI(n)	ORAN (%)
Olumlu	0	0
Olumsuz	14	100
Toplam	14	100

Kanaat önderlerine Osmanlı Devleti'nin Yahudilere gösterdiği hoşgörüyü ilişkin hatırlatmayla karşılaşmış ve karşılaşmadıkları sorusu yöneltildiğinde, önderlerden öncelikli olarak kelimeye yönelik tepkiler gelmiştir. Kelimenin ikinci sınıf vatandaşlıkla eş değer anlam taşıdığını belirten önderler, Yahudi olduğu için hoşgörü gösterilmesi durumunun asıl büyük ayrımcılığa yol açtığı yorumunu yaparak, Atatürk Türkiye'sinde esas unsurun anayasa ile belirlenmiş eşit vatandaşlık olduğunu ifade etmişlerdir.

Yahudi Vatandaşların Sorunları

Tablo 11, kanaat önderlerinin cevaplarına göre sınıflandırılmış ve yedi başlık altında toplanmıştır. Yahudi vatandaşlarının sorunları ile ilgili cevaplarda kimlik ve ekonomik kategorisinde ortak görüşler olmakla birlikte diğer kategorilerde çeşitlilik görülmektedir. Kanaat önderleri en fazla “kimlik sorunu” ve “ekonomik sorun” üzerinde durmuşlar, buna karşılık en az oranda ve eşit sayıda “yabancılaşma hissi”, “Basın Yasası'nda Yahudi düşmanlığına karşı bir maddenin bulunmaması”, “yükselen antisemitizm”, “asimilasyon”, “hiçbir sorunun olmadığı”na dair cevaplar vermişlerdir.

Tablo 11. Yahudi Vatandaşların En Önemli Sorunları

	SAYI(n)	ORAN(%)
Kimlik	5	35.7
Ekonomik	4	28.5
Yabancılaşma hissi	1	7.1
Basın Yasası'nda Yahudi Düşmanlığına Karşı Bir Maddenin Bulunmaması	1	7.1
Yükselen Antisemitizm	1	7.1
Asimilasyon	1	7.1
Hiçbir sorununuz yoktur.	1	7.1
TOPLAM	14	100

En önemli sorunlarının kimlik sorunu olduğu değerlendirmesini yapan kanaat önderleri, bunun gerekçesini Türk olarak kabul edilmemelerine bağlamışlardır. Önyargıları kırmak adına yaptıkları faaliyetlere değinen Silvyo Ovadya, çalışmalarına kaynak için devletten bir yardım almadıklarını, AB'den alınan fon ve az sayıda kişinin çalışmalarıyla projeler geliştirdiklerini ifade etmiştir. Lizi Behmoaras, kimlik sorununa ilişkin olarak Amerika'da ismi İtalyan olan birisine isminin neden İtalyan olduğu sorusunun yöneltmediğini, ancak yine de günümüz Türkiyesinde bir Türk Yahudi'si için orduda görev almak dışında hiçbir kapalı alanın olmadığını söylemiştir. Ekonomik durumun en önemli sorun olduğunu söyleyenler ikinci sırada yer almaktadır. Sami Kohen, ekonomik sorunları güven ve güvenlik sorunu çerçevesinde değerlendirerek bu sorunun özellikle yeni kuşağın geleceğe güvenle bakmamasına yol açtığını ifade etmiştir. Lina Filiba ekonomik sorunları, Yahudi kimliğinin devam etmesi için Yahudilerin kimliklerini öğrenebilme imkânları paralelinde değerlendirmiştir. Naim Gülyüz, ekonomik sorunlara ilişkin kişisel yönde verdiği cevapta başkan olduğu 500.Yıl Vakfı'nın mali imkânsızlıkları nedeniyle yapmak istedikleri birçok etkinliği gerçekleştiremediklerini dile getirmiştir. Sorunları genelleyerek verdiği diğer cevabında ise, Türkiye'deki problemlerin çözümünün tüm toplumun makro düzeyde ortak paydası olduğu değerlendirmesini yapmıştır. Kanaat önderlerinin verdikleri cevaplar doğrultusunda şekillenen diğer altı kategori için getirilen açıklamalar şu şekildedir; Yabancılık hissi cevabını veren Mario Levi, bu durumun Yahudi olmasından kaynaklanmadığını, dünyanın her yerinde kendisini yabancı hissettiğini ifade etmiştir. İvo Molinas, basının yayın politikalarına değinerek, antisemitizme karşı nefret söyleminin hukuksal yaptırımlarla basın yasasına girmemesini en büyük sorun olarak dile getirmiştir. Karen Gerson Şarhon, benzer bir görüş beyan ederek en önemli sorunlarının yükselişe geçen antisemitizm olduğunu söyleyerek son olaylardan örnek vermiştir. Şarhon ikincil sorun olarak genel koordinatörlüğünü yaptığı Osmanlı-Türk Sefarad Araştırma Merkezi'nin mali imkânsızlıklarını belirtmiştir. Şarhon, merkeze devletin hiç yardımının bulunmadığı, yurt dışından sponsor aramak zorunda kalarak projelerini yürütebildikleri bilgisini vermiştir. Kuruluş amacının araştırma merkezi olmasına karşın dernek statüsünde kalmalarının sebebine, hiçbir üniversitenin "protesto ederler, öğrenci gelmez" endişesini yenip merkezin bir alt enstitü olarak açılma fikrini kabul etmediği açıklamasını getirmiştir. Mario Levi, bu görüşün aksini savunarak, ders verebilecek öğretim görevlilerinin ve

öğrenci kapasitesinin olmaması nedeniyle üniversitelerde bir kürsünün açılmadığını belirtmiştir. Merkezin diğer bir çalışması hakkında da bilgi veren Şarhon, Şalom Gazetesi'ne ek olarak Judeo İspanyol'u desteklemek ve belge bırakmak için El Amaneser Gazetesi'ni çıkarttıklarını belirtmiş, gazetenin dünyada aylık olarak çıkartılan tek Judeo İspanyolca gazete olduğunu ifade etmiştir. Gerson, İspanya'dan başka ülkelere göç eden Yahudiler arasında bu dilin üçüncü kuşaktan sonra yok olduğunu açıklayarak, dünyada sadece Osmanlı Devleti bünyesinde başarıyla korunarak günümüze kadar taşınabildiğini hatırlatmıştır. En önemli soruna kimlik kaybına neden olan "asimilasyon" yanıtını veren Metin Bonfil, bu sorunun sadece Türkiye'ye has bir konu olmadığını, karma evlilikler nedeniyle Türkiye'nin kültür hazinesi yönünden eskiden gelen geleneklerin kayba uğrayacağı endişesini taşıdığını söylemiştir. Bensiyon Pinto ise bir sorun yaşamadıklarını ifade etmiştir.

Yahudi Vatandaşların İsrail ile Bağlarına İlişkin Tanımları

Kanaat önderlerinin İsrail Devleti ile bağlarının tanımlanması, "dinsel", "hissi", "güven", "siyasi", "hissi ve güven" değişkenlerine göre incelenmiştir. Kanaat önderleri en fazla oranda İsrail Devleti ile "hissi" bağlarının bulunduğu cevabını vermiştir. Tablodan da anlaşılacağı gibi, en az oranda sırasıyla "hissi ve güven" ve sadece "güven" tanımlamasına yer verildiği saptanmıştır.

Tablo 12. İsrail Devleti ile Bağın Tanımlanması

	SAYI(n)	ORAN (%)
Dinsel	0	0
Hissi	8	61.5
Güven	2	15.4
Siyasi	0	0
Hissi ve Güven	3	23.1
Toplam	13	100

Nesim Güveniş Türkiye'den İsrail'e göç ettiği için tabloda değerlendirme dışında tutulmuş olup Türkiye ile olan bağı sorulduğunda "hissi" cevabını vermiştir. Genel olarak kanaat önderleri İsrail ile olan bağlarının "hissi" olduğunu belirtmişler, bu bağın zemininde Yahudi Devleti'nin varlığının Yahudiler için

ortak payda oluşturması gerçeğinin yer aldığını ifade etmişlerdir. “Güven” cevabını verenler, tarih boyunca ezilen Yahudilerin günümüzde de hor görülmeleri ve dışlanmaları halinde İsrail’in gidebilecekleri bir ülke gerçekliğini sağladığını belirtmişlerdir. “Hissi ve güven” cevabını verenler ise son yıllara kadar hiç akıllarına getirmedikleri güven duygusunu da düşünmeye başladıkları noktasında birleşerek Davos Krizi’ni adres göstermişlerdir.

Kanaat Önderlerine Göre Türkiye’de Siyasi Temsiliyet Sorunu

Kanaat önderleri, siyasi düzeyde temsiliyet sorunu olup olmadığına dair soruya “evet” cevabını vermişlerdir. Tabloda görüldüğü gibi %100 oranda bir sonuç elde edilmiştir.

Tablo 13. Yahudi Vatandaşların Temsiliyet Sorunu

	SAYI(n)	ORAN (%)
Evet var	14	100
Hayır yok	0	0
Toplam	14	100

Kanaat önderlerinin hepsi Türkiye’de temsiliyet sorunu olduğunu ifade ederek Türkiye Cumhuriyeti’nde vatandaşlık şemsiyesi olmasına rağmen milletvekili seçilme konusundaki sıkıntıların aşılamadığını belirtmişlerdir. Bu düşünceye sahip bütün kanaat önderlerinin birleştikleri nokta, Yahudi cemaatinin temsilcisi olacak bir milletvekilinin değil, bir Türk Yahudisinin ayrıcalıksız eşit vatandaş gerçekliği içinde milletvekili olabilmesidir. Türkiye’de Yahudilerin icra edemeyecekleri meslekler olduğunu, polis, müsteşar, diplomat ya da subay olmanın önünün kapalı olduğunu, Dışişleri Bakanlığı’nda, Milli Savunma Bakanlığı’nda bulunamayacağını, böyle bir denemenin de mevcut olmadığını belirtmişlerdir. Önderler, hukuki kısıtlamalar olmamasına rağmen temsiliyet girişiminde neden bulunulmadığı sorusuna ise, toplum içindeki dönem dönem yaşanan kırılmaların aidiyet duygusunun sorgulanmasına yol açtığı ve bu durumun ülkenin asli unsuru olma hissini zedelediği cevabını vermişlerdir. Önderler tarafından ayrıca, geniş toplumun “Bizi bir Yahudi mi yönetecek” düşüncesi ile oy vermeyeceği örneği verilmiştir.

Yahudi Vatandaşların Parti Üyeliği

Tabloda görüldüğü gibi, parti üyeliğinin bulunmadığı cevabını veren kanaat önderleri en yüksek oranda temsil edilmektedir. Bir dönem parti üyeliğinde bulunan önderler, %14.2 oranındadır. Günümüzde ise Yahudi vatandaşların hiçbirisinin herhangi bir partide üyeliği bulunmamaktadır.

Tablo 14. Parti Üyeliği

	SAYI(n)	ORAN (%)
Evet	0	0
Hayır	12	85.7
Üyeydim	2	14.2
Toplam	14	100

Kısa dönem CHP üyeliği yapan kanaat önderleri dışında tabloda da görüldüğü gibi önderlerin herhangi bir partiye üye olmadığı görülmektedir. Bunun sebepleri ile ilgili olarak Türkiye'deki önyargıların varlığı, önderinin kesilebileceği, parti başkanının mutlak otoritesi nedeniyle politik sahnenin parti liderine biat şeklinde sürdürülebileceği ifade edilmiş, özellikle partilerde gençlerin önünün açık olmamasının da yeni kuşak için engel taşıdığı bilgisi eklenmiştir.

Yahudi Vatandaşların Seçimlerde Oy Kullanma Oranı

Kanaat önderlerinin tamamı genel ve yerel seçimlerde oy kullandıklarını belirtmişlerdir. Tabloda görüldüğü gibi, elde edilen bulgu %100 oranıyla temsil edilmektedir.

Tablo 15. Genel ve Yerel Seçimlerde Oy Kullanma Oranı

	SAYI(n)	ORAN (%)
Evet	13	100
Hayır	0	0
Toplam	13	100

İsrail'de yaşayan Nesim Güveniş dışında herkes seçimlerde oy kullandıklarını ifade etmiştir.

Yahudi Vatandaşların Türkiye'nin Avrupa Birliği(AB) Üyeliği Konusuna Bakış Açıları

Kanaat önderlerine Türkiye'nin AB Üyeliği konusu "evet" ve "hayır" değişkenlerine göre sorulmuştur. Kanaat önderleri %100 oranda üyeliğe "evet" cevabı vermişlerdir.

Tablo 16. Türkiye'nin AB Üyeliği

	SAYI(n)	ORAN (%)
Evet, üye olmalıdır	14	100
Hayır üye olmamalıdır	0	0
Toplam	14	100

Kanaat önderlerinin tamamı Türkiye'nin AB'ye üyeliği konusunda olumlu cevap vermişlerdir. Önderler göre AB'nin sembolize ettiği fikir, Türkiye'nin çağdaşlaşma projesi olan Atatürk'ün çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma idealidir. Kanaat önderlerinin Türkiye'nin üye olma sebebine ilişkin görüşleri çağdaşlaşma, ekonomik ve hukuksal uyum konusunda birleşmektedir. Sosyal mühendislik uygulamaları olarak atfedilen cemaat, ümmet fikirlerinin kimlik sorunlarına yol açtığı görüşü açığa çıkmıştır. AB idealinin Türkiye'nin radikal eksene kaymasına engel olacağı da değerlendirmeler içerisinde yer almıştır. Kanaat önderleri arasında AB'ye üyelik projesine yeterince sahip çıkılmadığı ve Türkiye'nin AB üyeliğinin uzak ihtimal olduğu düşüncesi de mevcuttur. Ayrıca önderler tarafından AB'nin de bir Hıristiyan kulübü zihniyetinden arınması gerektiği belirtilmiş, üyelik halinde Türkiye'nin Avrupa projesine katkısı olacağı ifade edilmiştir.

Türk Yahudi Cemaatinin Türkiye'nin Menfaatlerine Yönelik Girişimlerine İlişkin Düşünceleri

Kanaat önderlerine, Türk Yahudi Cemaati'nin Türkiye'nin çıkarlarına yönelik ABD'deki Yahudi Lobisi ile temas kurduğu konular sorulmuş, önderlerden en yüksek oranda "Ermeni İddiaları" cevabı alınmıştır. İkinci sırada "Ermeni İddiaları ve Kıbrıs" konusu bulunmaktadır. Kanaat önderlerinden bir kişi, "bilmiyorum" cevabını vermiştir.

Tablo 17. Türkiye'nin Menfaatleri Gerektirdiğinde Cemaatin ABD'deki Yahudi Lobisi İle Temas Kurduğu Konular

	SAYI(n)	ORAN (%)
Ermeni İddiaları	11	78.5
Ermeni İddiaları, Kıbrıs	2	14.2
Bilmiyorum	1	7.1
Toplam	14	100

Kanaat önderleri Türkiye'nin menfaatleri söz konusu olduğunda cemaatin ABD'deki Yahudi Lobisi ile temasa geçtiği konuların başında "Ermeni İddiaları" olduğunu ifade etmiştir. Naim Gülerüz Washington'daki Yahudi Müzesi içinde Ermeni köşesi açılmaması için müdahalelerinin olduğunu, 28 yıldır Ermeni iddialarının kongreden geçmemesi için çalıştıklarını belirtmiştir. "Ermeni İddiaları ve Kıbrıs" cevabını veren kanaat önderleri, cemaatin özellikle 1974 Kıbrıs çıkartmasından sonra ülkeye uygulanan ambargo nedeniyle harekete geçtiğini hatırlatmıştır. Kanaat önderlerinden sadece bir kişi kendisinin üst düzey olması nedeniyle soruya açıklama getirmemiştir.

Varsayımların Değerlendirilmesi

Kanaat önderleriyle yapılan derinlemesine mülakat yönteminde elde edilen bulgular, analiz öncesinde oluşturulan varsayımların büyük ölçüde doğru olduğunu göstermiştir. Birinci varsayımda, Yahudilerin kimliklerini rahatlıkla ifade edebileceği ileri sürülmüş, elde edilen bulgulara göre günümüzde geçmişe oranla kimliklerini daha rahat dile getirebildikleri belirlenmiştir. İkinci varsayım ise dini ibadetlerini serbestçe yapabildiklerine ilişkindir. Elde edilen bulgulara göre ikinci varsayım da doğrulanmıştır. Üçüncü varsayım, dillerini günlük hayatta konuşabildikleri düşüncesini içermektedir. Bu varsayım doğrulanmamıştır. Sebebine ilişkin kanaat önderlerinin ortak değerlendirmeleri, bu dili konuşan son kuşak olmaları, kendilerinin de aile içinde konuşulması sayesinde öğrendiklerini, kendi evlerinde artık gereksinim duyulmadığı için bu dili çocuklarına aktaramadıklarını ifade etmişlerdir. Dördüncü varsayım, Türkiye'de radikalizmin artışı ile antisemitik olayların paralellik gösterdiğiidir. Elde edilen bulgulara göre bu varsayım önderlerin çoğunluğu tarafından doğrulanmıştır. Beşinci varsayım, Yahudilerin siyasete katılım profilinin düşük olduğunu irdelemektedir.

Elde edilen bulgulara göre, siyasi katılım yollarının geniş toplumun kendilerine duyduğu güvensizlik nedeniyle düşük olduğu ileri sürülmüş, hukuki kısıtlamalar olmamasına rağmen, önyargılar nedeniyle bir başbakan ya da bakan olma yollarının açık olmadığı değerlendirilmesi yapılmıştır. Altıncı varsayım, Yahudi vatandaşların İsrail ile ilişkilerinin hissi olduğunu ileri sürmektedir. Elde edilen bulgularda önderler tarafından öncelikli olarak, “farklı dine mensup Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı” oldukları açıklaması yapılmış, ardından Yahudilerin İsrail’de yaşayan akrabalarının akıbeti konusunda kaygı duymalarının doğal görülmesi gerektiği belirtilmiştir. Yedinci varsayım, Türkiye’nin AB üyeliğine destek vermelerini içermektedir. AB modelinin Türkiye’ye yakışan bir çağdaşlaşma modeli olması dolayısıyla kanaat önderlerinin tamamı, Türkiye’nin AB üyeliğine olumlu yaklaşmışlardır. Sekizinci varsayıma göre, zaman zaman yükselen Ortadoğu krizlerinde Yahudi vatandaşların günlük yaşamlarının bu krizlerden etkilenmediği vurgusu yapılmıştır. Elde edilen bulgularda kanaat önderlerinin çoğu tarafından varsayım doğrulanmıştır. Dokuzuncu varsayıma göre ise, son Gazze Olayları’nın Türkiye’deki yansımaları Yahudi Vatandaşları tedirgin etmiştir. Bu varsayım kanaat önderlerinin tamamı tarafından doğrulanmıştır.

SONUÇ

Tarih boyunca farklı kültürler, birbirleriyle ilişki kurmuş, kaynaşmış, karıştıklar, çelişkiler hatta savaşlar içinde yaşamıştır. Kültür birliğinin önemli örneklerinden birisi de Osmanlı Devleti dönemidir. Farklı inanç ve etnik kimliğe sahip kültürlerin yüzlerce yıl İmparatorluk çatısı içinde bir arada yaşamış olması, bu anlayışın Cumhuriyet dönemi ile de devamlılık göstermesi, Anadolu’nun kültürel mayasından kaynaklanmaktadır. Yahudilerin Anadolu topraklarındaki varlığı, Antik Çağlara kadar dayanmakta olup bu devamlılık Selçuklular Dönemi, göçlerle artış gösteren nüfus ile birlikte Osmanlı Devleti Dönemi ve günümüz Türkiyesi’ne kadar kendini göstermektedir.

Atatürk’ün çağdaşlaş uyarılık düzeyine ulaşma hedefi ile paralellik gösteren ulus-devlet modeli içerisindeki vatandaşlık kavramı, dinci ya da ırkçı değil tamamen eşitliği betimleyen, birleştirici, uzlaştırıcı bir içerik taşımaktadır. Ancak uygulamada henüz bunun tam olarak başarılamadığını görmekteyiz. Bunun sebepleri arasında tarihten gelen dini, siyasal sebepler, radikaller(dinci-faşist gruplar), tanımamaktan kaynaklanan bilgisizlik, önyargıların toplumda

beslediği güvensizlik hissi gösterilebilir. Tüm bu sebepler toplum içerisindeki ilişkileri de belirlemiştir. Özellikle “öteki” olarak algılanan grup gayri-meşru bulunmaktadır. Kanaat önderlerinin hepsi Türkçeye has bir kullanım olan Yahudilik ve Musevilik kavramının, kullanan kişinin zihniyetine ve yaklaşımına göre değişkenlik gösterdiğini ifade etmişlerdir. Geniş toplumda Yahudi ifadesi hakarete yakın bir ifade olarak algılandığı için, Musevi ifadesini kullanmanın daha kibar olduğu düşüncesi egemen olmuştur. Kanaat önderleri kullanım şeklini bir örnekle açıklamıştır; “Halk dilinde Musevi daha saygın, daha kibardır. Kişi aşağılama gerektiğine inanıyorsa Yahudi ifadesini kullanmayı tercih etmekte, avukatı ya da doktoru Yahudi ise, “Benim doktorum Musevi” kullanımını tercih etmektedir”. Kanaat önderleri günümüzde Yahudiliğe ilişkin pejoratif ifadeler kullanılmamasına rağmen, İslamcı-muhafazakâr kesimde bu kullanımın kimi zaman geçerliliğini koruduğunu belirtmişlerdir.

“Biz” tanımını yapanların vatandaşlık kavramının içeriğini tam olarak kavrayamamış olması sorunları da beraberinde getirmektedir. Müslüman olmayanın vatandaş sayılmayacağı anlayışı içerisinde olan kimi görüşler, Türk olmayı Müslümanlıkla özdeşleştirmekte, Müslüman-Türk ismi dışındakileri yabancı olarak görmekte, Yahudilerin İsrail vatandaşı oldukları sonucunu çıkarmaktadırlar. Kanaat önderleri, “sizler, ötekiler, yabancılar, diğerleri” gibi söylemlere yönelik tepkilerini, “İsrail Vatandaşı değiliz, Türk Vatandaşız” ifadesiyle göstermişlerdir. Önderler, İsraililerin Yahudi olmasının dünyanın dört bir yanında yaşayan Yahudilerin de İsraili olduğuna ilişkin önyargıların sadece toplum içinde değil, aynı zamanda devlet kademelerinde de bulunduğunu ifade etmişlerdir. Türk Musevi Cemaati Başkan Vekili Lina Filiba, 1999 tarihli depremde dönemin Başbakanı Bülent Ecevit’in Türk Yahudileri tarafından yapılan yardımlar için İsrail Başbakanı Ehud Barak’a teşekkür ettiği bilgisini aktarmış, İzak Rabin’in bir Yahudi tarafından öldürülmesi olayında Hahambaşılığa “Başbakanınızı kaybettiniz, başınız sağ olsun”, telgraflarının gönderildiğini belirtmiştir. Önderler tarafından son Gazze Olayları’nda Başbakan Erdoğan’ın İsrail ve Yahudi kavram karmaşasını içeren sözlerinin de aynı soruna işaret ettiği hatırlatması yapılmıştır.

Geçmiş dönemlerde toplumun kendini koruma mekanizmasından kaynaklanan çok daha içine kapanık ve kimliklerini çok fazla açığa çıkarmayan Yahudi vatandaşlarının, günümüzün değişen koşulları içinde bu kabuklaşmayı aştıkları görülmektedir. Ancak henüz aşılabilen konular arasında hukuki hiçbir kısıtlama bulunmamasına rağmen, bir Türk Yahudisinin bakan ya da başbakan

olabilecek yolun kendisine açık olabileceği güvenini görmemesi bulunmaktadır. Siyasi temsiliyet konusundaki hassasiyetlerin ve kaygıların sebebine yönelik yapılan değerlendirmeler ise, hala geniş toplumda önyargılardan kaynaklanan güvensizlik hissinin barındığına ilişkindir.

Kuşkusuz Yahudi vatandaşlarımızın sorunları çerçevesinde yapılan değerlendirilmeyi sadece dini azınlıklar olarak değil, ülkedeki tüm vatandaşların sorunları olarak görmek, sorunların çözümüne toplumsal bir katkı sağlayabilecektir. Türkiye Cumhuriyeti'nin hak ettiği konuma ancak çağdaş uygarlık anlayışı ile ulaşabileceğini gören Atatürk, sorunların çözümünde milli birlik anlayışını esas tutmuştur. Bu anlayışı eşit vatandaşlık prensibi ile sağlamlaştıran Atatürk, tüm bağnaz ve radikal düşüncelerin panzehiri olan akıl ve bilime vurgu yapmıştır. Dünyada hala mevcut olan antisemitizmin azaltılması için uluslararası, toplumsal ve kanuni niteliklerle desteklenen bilgilendirme yapılması söz konusu olabilir. Türkiye'nin daha demokratikleşmesi, ancak geniş toplum içerisindeki dini azınlık ayrıştırmasını içeren algıların, vatandaşlık algısına dönüştürülmesiyle mümkündür. Bu sayede geniş toplumun Türk Yahudisini daha iyi tanıması sağlanabilir. Tüm bu gelişim sürecinde, eğitim ve toplumsal bilinç, demokratik ve dayanışmacı bir platform için gerekli bir koşuldur.

KAYNAKÇA**Kitap**

AKAR, Rıdvan, **Tek Parti Dönemi'nde Azınlık Karşısı Politika Örneği, Varlık Vergisi**, Belge Yayınları, İstanbul 1992.

AKŞİN, Sina, **Türkiye Tarihi**, Cem Yayınları, İstanbul 2000.

AKTAR, Ayhan, **Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları**, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.

ALVER, Füsün, **Basında Yabancı Tasarımı ve Yabancı Düşmanlığı**, Der Yayınları, İstanbul 2003.

ARSLAN, Ali, **Avrupa'dan Türkiye'ye İkinci Yahudi Göçü**, Truva Yayınları, İstanbul 2006.

ATATÜRK, Kemal, **Nutuk (1919-1927)**, Bugünkü Dille Yayına Hazırlayan: Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1998.

AYBAY, Rona, **Yurttaşlık Hukuku**, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1982.

BALİ, Rıfat, **Yirmi Kur'a Nafia Askerleri**, Kitapevi Yayınları, İstanbul 2008.

BESALEL, Yusuf, **Osmanlı ve Türk Yahudileri**, Gözlem Yayıncılık, İstanbul 1990,

BENBASSA, Esther-Rodrigue, Aron, **Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

BİLEYDİ KOÇ, Malike, **İsrail Devleti'nin Kuruluşu ve Bölgesel Etkileri (1948-2006)**, Günizi Yayıncılık, İstanbul 2006.

DOSDOĞRU, M. Hulusi, **6-7 Eylül**, Bağlam Yayınları, İstanbul 1993.

EMECEN, Feridun, **Unutulmuş Bir Cemaat, Manisa Yahudileri**, Eren Yayınları, İstanbul 1998.

EROĞLU, Ahmet Hikmet, **Osmanlı Devleti'nde Yahudiler**, Seba Yayınları, Ankara 1997.

FIRAT, Melek, **Türk Dış Politikası**, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

GALANTİ, Avram, **Türkler ve Yahudiler**, Gözlem Yayınları, İstanbul 1995.

GOLDEN, Zuckemen, **Hazarlar ve Musevilik**, Karam Yayınları, Çorum 2005.

GÜLERYÜZ, Naim, **Türk Yahudileri Tarihi**, Gözlem Yayıncılık, İstanbul 1993.

GÜRSOY NASKALİ, Emine, **6-7 Eylül Olayları Davası Yassıda Zabıtları II**, Kitapevi Yayınları, İstanbul 2007.

HAYDAROĞLU, İlknur Polat, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar**, Kültür Bakanlığı Yayınevi, Ankara 1990.

HİÇYILMAZ, Ergun-ALTINDAL, Meral, **Büyük Sığınak, Türk Yahudilerinin 500 Yıllık Serüveninden Sayfalar**, Cem Yayınları, İstanbul 1992.

KARAL, Enver Ziya, **Atatürk ve Devrim**, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2003.

KİLİ, Suna, **Türk Devrim Tarihi**, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2006.

KONGAR, Emre, **Demokrasimizle Yüzleşmek**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2007.

KONGAR, Emre, **Devrim Tarihi ve Toplum Bilim Açısından Atatürk**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2008.

KUZGUN, Şaban, **Hazar ve Karay Türkleri**, Seda Yayınları, Ankara 1985.

LEGARD, Robin-Keegan, Jill-Ward, Kit, "In-dept Interviews" Ed. Jane Ritchie-Jane Lewis, **Qualitative Research Practice, A Guide for Social Science Students And Researchers**, Sage Publications, UK 2003.

LEWIS, Bernard, **İslam Dünyasında Yahudiler**, İmge Kitabevi, İstanbul 1996.

MEMİŞ, Ekrem, **Kaynayan Kazan Ortadoğu**, Çizgi Yayınları, Konya 2002.

MUMCU, Ahmet, **Atatürkçülükte Temel İlkeler**, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1988.

ORAN, Baskın, **Türk Dış Politikası**, Cilt.I, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

ÖKTE, Faik, **Varlık Vergisi Faciası**, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1951.

PİNTO, Baruh B., **What'a Behind A Name**, Gözlem Yayıncılık, İstanbul 2004.

PİNTO, Bensiyon, **Anlatmasam Olmazdı**, Doğan Yayınları, İstanbul 2008.

PUR, Hüseyin Perviz, **Varlık Vergisi ve Azınlıklar**, Eren Yayınları, İstanbul 2007.

SANDER, Oral, **Siyasi Tarih**, Cilt.I, İmge Kitapevi, Ankara 2000.

SHARON, Moshe Sevilla, **Türkiye Yahudileri**, İletişim Yayınları, İstanbul 1993.

TÜRKDOĞAN, Orhan, **Günümüzde Karaman ve Hazar Türkleri**, IQ Yayıncılık, İstanbul 2009.

UÇAROL, Rıfat, **Siyasi Tarih**, Filiz Kitabevi, İstanbul 2000.

UNAT, İlhan, **Türk Vatandaşlık Hukuku (Metinler-Mahkeme Kararları)**, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1966.

Sürelî Yayın

BALİ, Rıfat, “Yirmi Kur’a İhtiyatlar Olayı”, **Tarih ve Toplum Dergisi**, Sayı 179, İstanbul 1998, s.4-18.

FEYZİOĞLU, Turhan, “Türk Milli Mücadelesinin ve Atatürkçülüğün Temel İlkelerinden Biri Olarak Millet Egemenliği”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt 1 Sayı 3, Temmuz 1985, s. 741-791.

HALEVA, İshak, **Türkiye Newsweek Dergisi**, Sayı 34, İstanbul, 21 Haziran 2009.

ŞİT, Banu, “Modern Vatandaşlık Kavramına Bir Bakış”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı 76, Ankara 2008, s. 64-82.

Bildiri

ARSLAN, Ali, “Yahudilerin Gabele Vergisi”, **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırmaları Merkezi Osmanlı Öncesi ile Cumhuriyet Dönemi Esnaf ve Ekonomi Semineri**, İstanbul 9-10 Mayıs 2002, **Bildiriler**, Cilt II, Globus Dünya Basımevi, İstanbul 2003, s. 391-403.

BEYOĞLU, Süleyman, “Atatürk’ün Azınlıklar Hakkındaki Görüşleri”, **Doğumunun 125 Yılında Mustafa Kemal Atatürk, Uluslararası Sempozyum**, Ankara 15-18 Mayıs 2006, **Bildiriler**, Doğumunun 125 Yılında Mustafa Kemal Atatürk, Ankara 2011, s. 229-268.

